

19.12

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
Кафедра політології і державного управління

Марухнич Богдан

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ СЛОВАЦЬКОЇ
РЕСПУБЛІКИ: ЕТАПИ РОЗВИТКУ, ХАРАКТЕРИСТИКА
КОНФІГУРАЦІЇ ТА АКТОРНОГО СКЛАДУ**

052 – Політологія

(освітня програма – Політологія)

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:

Ключкович Анатолій Юрійович

д. політ. н., доцент

Ужгород – 2024

Реєстрація №06

(номер)

« 02 » грудня

2024 р.

В. Галма Говхаевич
(підпис лаборанта кафедри) (ім'я, прізвище)

Дипломна робота допущена до захисту

Завідувач кафедри політології і державного управління

А. К.
(підпис)

Анатолій КЛЮЧКОВИЧ

ДОКТОР ПОЛІТИЧНИХ НАУК, ДОЦЕНТ
(науковий ступінь, вчене звання)

« 02 » грудня

2024 р.

Рецензент

Юрій Остапчук
(підпис)

Юрій Остапчук
(ім'я, прізвище)

д.політ.н., проф.
(науковий ступінь, вчене звання)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
Кафедра політології і державного управління

Марухнич Богдан

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ СЛОВАЦЬКОЇ
РЕСПУБЛІКИ: ЕТАПИ РОЗВИТКУ, ХАРАКТЕРИСТИКА
КОНФІГУРАЦІЇ ТА АКТОРНОГО СКЛАДУ**

052 – Політологія

(освітня програма – Політологія)

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:

Ключкович Анатолій Юрійович

д. політ. н., доцент

Ужгород – 2024

Faculty of the Social Sciences
Department of Political Science and Public Administration

Bohdan Marukhnych

**TRANSFORMATION OF THE PARTY SYSTEM IN THE SLOVAK
REPUBLIC: STAGES OF DEVELOPMENT, CONFIGURATION
CHARACTERISTICS AND ACTOR COMPOSITION**

Graduate thesis of master's degree

Supervisor: DSc, doc. Anatoliy Klyuchkovych

ABSTRACT

In the context of democratic transformations, the party system of Slovakia has undergone several stages of development, reflecting the political dynamics within electoral cycles. During the first decades following the dissolution of Czechoslovakia, Slovakia's party system experienced significant transformations driven by numerous internal political crises, shifts in electoral preferences, as well as integration into the European Union and NATO.

The contemporary party system of Slovakia continues to evolve, particularly under the influence of European and globalization processes, which necessitate new approaches to studying its dynamics. In this context, it is crucial to examine the configuration of Slovakia's party system, which includes the fragmentation of the party spectrum, the stability of party-government relations, and the dynamics of the emergence of new political forces.

Thus, the study of the transformation of Slovakia's party system is important both in the context of the development of political science and in practical terms for considering the experience of a neighboring country and forecasting future changes in Central and Eastern Europe.

The aim of the study is to identify the characteristics of the transformation of the party system in the Slovak Republic.

Research objectives:

- to clarify the theoretical foundations of the study, including refining key concepts related to the issue and identifying factors influencing the transformation of party systems;
- to trace the transformation of Slovakia's party system in the context of its transition to democracy and European integration;
- to analyze the development of Slovakia's party system in the context of electoral cycles from 2010 to 2020;
- to characterize the political landscape in Slovakia following the 2023 parliamentary elections.

The object of the study is the party system of the Slovak Republic.

The subject of the study is the stages of transformation, configuration characteristics and composition of Slovakia's party system.

Structure of the thesis includes an introduction, three chapters, conclusions and bibliography (60 titles).

Key words: party system, political parties, Slovak Republic, transformation, configuration, party development.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ.....	10
1.1. Концептуальне розуміння політичних партій і партійних систем	10
1.2. Чинники впливу на розвиток партійних систем.....	14
Висновки до розділу 1.....	25
Розділ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ	
СЛОВАЧЧИНИ В КОНТЕКСТІ ПЕРЕХОДУ ДО ДЕМОКРАТІЇ.....	27
2.1. Становлення словацької багатопартійності.....	27
2.2. Розвиток партійної системи в умовах державної самостійності та євроінтеграції Словацької Республіки	32
Висновки до розділу 2.....	45
Розділ 3. РОЗВИТОК ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ СЛОВАЧЧИНИ НА	
СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	47
3.1. Партійна система Словаччини в контексті електоральних циклів 2010-2020 рр.....	47
3.2. Розстановка політичних сил у результаті парламентських виборів 2023 року	64
Висновки до розділу 3.....	72
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Словаччина пройшла через складний і багатоетапний процес політичних змін, що відображає загальні тенденції демократичних перетворень у країнах Центральної Європи після падіння комуністичних режимів. Після падіння комуністичного режиму в Чехословаччині у 1989 р. і здобуття незалежності у 1993 році Словаччина зіштовхнулася з необхідністю формування нових політичних інститутів, зокрема партійної системи, яка мала відобразити нові соціальні, економічні та культурні реалії.

В контексті демократичних трансформацій партійна система Словаччини пройшла кілька етапів розвитку, які відображають партійно-політичну динаміку в рамках електоральних циклів. Протягом перших десятиліть після розпаду Чехословаччини партійна система Словаччини зазнала значних трансформацій, що були пов'язані з численними внутрішніми політичними кризами, зміною електоральних переваг, а також інтеграцією до Європейського Союзу та НАТО. Партії, що виникли на початкових етапах трансформації, відзначалися високою фрагментацією та нестабільністю, але з часом стали більш професіоналізованими і зорієнтованими на конкретні електоральні ніші.

Особливо важливим аспектом є дослідження конфігурації партійної системи Словаччини, оскільки вона відображає характерну для країн Центральної Європи фрагментацію партійного спектру, динаміку появи нових політичних сил, поляризацію в площині «праві – ліві», а також зростання впливу популістських і праворадикальних партій. Сучасна партійна система Словаччини продовжує змінюватися, зокрема в умовах європейських та глобалізаційних процесів, що вимагає нових підходів до вивчення її динаміки. Соціально-економічні та політичні зміни, а також зовнішні впливи, такі як

міграційні процеси, глобальні економічні кризи, російсько-українська війна впливають на позиціонування партій і партійну політику в сучасній Словаччині.

Таким чином, дослідження трансформації партійної системи Словаччини є важливим в контексті розвитку політичної науки, а також в практичному аспекті для врахування досвіду сусідньої країни та прогнозування подальших змін в Центрально-Східній Європі.

Об'єкт дослідження – партійна система Словацької Республіки.

Предмет дослідження – етапи трансформації, характеристика конфігурації та складу словацької партійної системи

Мета дослідження – з'ясувати особливості трансформації партійної системи Словацької Республіки.

Завдання дослідження:

- охарактеризувати теоретичні засади дослідження, зокрема уточнити основні поняття з проблематики та чинники впливу на трансформацію партійних систем;
- прослідкувати трансформацію словацької партійної системи в контексті переходу до демократії та євроінтеграції;
- висвітлити розвиток партійної системи Словаччини в контексті електоральних циклів 2010-2020 рр.;
- з'ясувати розстановку політичних сил у Словаччині у результаті парламентських виборів 2023 року.

Методи дослідження. Принципи об'єктивності та історизму використано як методологічні засади наукового пізнання. Структурно-функціональний метод дав змогу розглянути партійну систему як цілісну структуру, в якій кожен елемент виконує певну функцію. Порівняльний метод дозволив проаналізувати особливості розвитку словацької партійної системи в контексті електоральних циклів. Для вивчення чинників впливу на розвиток партійної системи залучено соціетальний та інституціональний підходи. Також було використано кількісні методики обчислення індекс ефективної кількості партій (Effective Number of Parties, ENP) та індекс агрегації

(Aggregation Index) для доповнення висновків про конфігурацію партійної системи.

Ступінь наукового вивчення проблеми. Дослідження ґрунтується на працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Було з'ясовано, що проблеми становлення і розвитку партійної системи Словаччини у тих чи інших аспектах досліджувалися зарубіжними вченими, насамперед словацькими. Серед зарубіжних вчених варто виокремити Г.Месежнікова [20-21], С.Крно [45], Д. Лешки [46], М.Рибара [50], С.Сцомолаї [55-56].

Вивченню політичних партій та партійних систем приділяється значна увага у вітчизняній науці. Праці Ю.Остапця [22-23; 25], А. Ключковича [6-12], В.Бусленка [1] дозволяють сформулювати цілісне уявлення про електоральні цикли, процес становлення багатопартійності в Словаччині та розвиток політичних партій на сучасному етапі. Українські дослідники А. Романюк [33-34], В. Литвин [15], Г. Зеленько [3], М.Светлакова [35] з різних аспектів аналізують трансформацію партійних систем в країнах Центрально-Східної Європи. Методологічним проблемам вивчення партійних систем присвячено роботи Ю. Шведа [38], Г.Шипунова [39], К.Карамана [4; 5]. Слід відзначити, що дослідження вітчизняних вчених характеризуються глибиною аналізу і неупередженістю міркувань щодо складних питань партійно-політичного розвитку.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, переліку трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (60 найменувань). В першому розділі з'ясовуються сучасні розуміння політичних партій і партійних систем, а також досліджуються чинники, що обумовлюють процес становлення і розвитку партійних систем системи. В другому розділі висвітлюється становлення словацької багатопартійності та розвиток партійної системи в умовах державної самостійності та євроінтеграції Словацької Республіки характеристика основних типів партійних систем, здійснюється їх класифікація на основі визначених критеріїв. В третьому

розділі простежується розвиток партійної системи Словаччини в контексті електоральних циклів 2010-2020 рр., а також встановлюється розстановка політичних сил в результаті парламентських виборів 2023 року.

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ

1.1. Концептуальне розуміння політичних партій і партійних систем

Вивчення політичних партій як ключового інституту політичної системи є важливим напрямом політичної науки, що відображає їх вплив на стабільність та розвиток демократичних суспільств. З моменту виникнення партійного життя, концептуальні підходи до вивчення їх функцій і ролі змінювались, відповідно до змін у політичних системах та умовах. Іноді ці зміни пов'язані з історичними, соціальними та економічними факторами, іншими – з розвитком самих політичних партій.

У останні десятиліття інтенсивний процес партогенезу, тобто утворення та еволюція нових партій, вимагає постійного уточнення термінології та категоріального апарату. Виникає потреба в актуалізації теоретичних підходів, які дозволяють краще зрозуміти зміни в партійних системах, що відображають нові виклики, наприклад, в контексті популізму, нових технологій, змін у електоральній поведінці або глобалізаційних процесів.

Крім того, сучасні партії не завжди відповідають традиційним теоретичним моделям, що існували раніше. Це вимагає удосконалення методологічних підходів, які повинні враховувати не тільки організаційну структуру партій, але й їх ідеологічні та стратегічні трансформації, а також вплив партій на громадську думку та демократичні процеси. Ось чому теоретичні положення щодо функціонування партій потребують адаптації до нових реалій, в яких партії все частіше стають агентами змін, а не просто репрезентантами певних груп чи інтересів.

Політична партія в класичному розумінні була спрямована на агрегування, артикуляцію та задоволення інтересів соціальних груп, розробку і реалізацію політичної програми, ведення виборчої кампанії та вплив на громадську думку з метою здобуття влади. Проте в умовах сучасного суспільства ці традиційні функції партій стикаються з новими викликами, такими як багатомірність, індивідуалізованість та різноспрямованість соціальних процесів. Це ускладнює формулювання чітких ідеологічних позицій, що могли б задовольнити потреби великої кількості людей, через диверсифікацію інтересів і поглядів в суспільстві.

Сучасні партійні моделі все більше відходять від еталону класичної масової партії з фіксованим членством, розгалуженою організаційною структурою та чітко визначеною ідеологією.

Ці зміни інколи трактуються як криза партій, оскільки партії вже не відповідають традиційним уявленням про організовані структури, які мобілізують і агрегують інтереси великих соціальних груп. Але кожна наступна криза – це не що інше, як реакція партій на зміну умов функціонування, і, відповідно, виникнення їх нових організаційних моделей [13, с. 146-147].

Сучасні партії стають більш гнучкими, орієнтуючись на короткострокові політичні завдання, розширення підтримки через медіа та інші сучасні канали комунікації, що ставить під сумнів їхні класичні функції та роль у політичному процесі. Отже, в умовах сучасного суспільного розвитку змінюється не тільки розуміння, а й функціональне навантаження та організаційні засади діяльності політичних партій. Процес відмови виборця від ідентифікації з певною політичною партією, ймовірно, буде тривати, що створює нові виклики для партій. Це вимагає від них розробки нових механізмів і форм діяльності, здатних мотивувати електорат до активної участі у виборах [5, с. 129].

Поряд із спробами визначити сутність політичних партій, вчені розробляли різні підходи до їх класифікації. Оскільки в партології не існує

єдиної загальноприйнятої типології, основними критеріями для класифікації партій є: ідеологічна приналежність, програмна спрямованість, цілі та функції, походження, роль у політичній системі, соціальна база, методи діяльності та інші фактори. Разом із цим, в умовах сучасного розвитку суспільства змінюється розуміння політичних партій, з'являються нові типи партій, що вимагає розробки нових підходів до їх типології. Таким чином, проблема типології політичних партій стала однією з найбільш актуальних для сучасної політології [4, с. 114].

Іншою важливою для нашого дослідження категорією є поняття «партійної системи». Визначення партійної системи охоплює широкий спектр підходів: від спрощеного розуміння партійної системи як просто сукупності політичних партій і їхніх взаємозв'язків, до більш комплексного підходу, який включає зв'язок політичних партій з усією політичною і владною структурою країни, їхнім впливом на процеси прийняття рішень, формування урядів та взаємодію з іншими державними інститутами. Це дозволяє бачити партії не лише як учасників виборчої конкуренції, а й як невід'ємну частину ширшої системи політичних відносин, яка визначає політичну динаміку в країні.

Український політолог Ю. Шведа для визначення партійних систем пропонував акцентувати увагу на існуванні міжпартійних зв'язків, які проявляються на різних рівнях політичної діяльності: виборчому, парламентському і організаційному [38, с. 259]. Взаємозв'язки між основними партіями формують структуру та формат партійної системи.

Окрім міжпартійних зв'язків, функціонування партійної системи значною мірою залежить від наявності стійких і стабільних зв'язків між політичними партіями та державними інститутами.

Для того, щоб політична партія стала частиною партійної системи, вона повинна відповідати кільком основним критеріям: по-перше, вона має бути представлена в державних органах, особливо в парламенті; по-друге, партія повинна відображати значущі інтереси суспільства та мати підтримку серед

громадян; по-третє, партія зобов'язана дотримуватись політичних і правових норм, які регулюють конкуренцію між партіями [30, с. 170-171].

При вивченні природи партійних систем важливим аспектом є питання їх типології. Дослідники застосовують різні підходи до класифікації партійних систем, використовуючи як кількісні, так і якісні критерії.

Типології партійних систем, що базуються на використанні якісних та комбінованих кількісно-якісних критеріїв, мають велику пізнавальну та евристичну цінність. При якісному аналізі партійної системи враховуються такі аспекти, як форми взаємодії між партіями, характер міжпартійної конкуренції, коаліційний потенціал партій, ідеологічна відстань між ними тощо. Водночас важливо зазначити, що поділ партійних систем за кількісними та якісними критеріями є умовним, оскільки класифікація залежить від дослідницьких цілей і завдань.

Ж.Блондель запропонував типологію партійних систем, яка ґрунтується на двох ключових змінних: кількості партій та їх політичному впливі. За результатами емпіричних досліджень він виокремив чотири типи: двопартійну систему, систему двох з половиною партій, багатопартійну систему з домінуючою партією та багатопартійну систему без домінуючої партії [42].

Типологія партійних систем, запропонована Дж. Сарторі, широко використовується в теорії партійних систем. Вона визначає партійну систему як „систему взаємних впливів, що виникають у результаті суперництва між партіями” [51, с. 44]. Аналізуючи партійні системи, Сарторі акцентує увагу на таких характеристиках, як електоральний, парламентський та урядовий потенціал партій.

Згідно з підходом Дж. Сарторі, класифікація партійних систем базується на двох основних критеріях: рівні конкуренції між партіями та ступені поляризації, що визначається за шкалою «ліво-право». Він виокремлює два крайні полярні типи: однопартійну систему та атомізовану систему. Проміжними типами є система з домінуючою партією, система з партією-

гегемоном, двопартійна система, а також поміркований і радикальний плюралізм [51, с. 64].

Отже, серед численних критеріїв класифікації партійних систем вчені виділяють кілька основних характеристик, таких як кількість партій, ідеологічна дистанція, характер міжпартійної конкуренції, потенціал партійного впливу та інші. Ці критерії дозволяють не тільки класифікувати партійні системи, але й глибше аналізувати динаміку політичного середовища, взаємодію партій.

1.2. Чинники впливу на розвиток партійних систем

На становлення та розвиток партійних систем впливає комплекс чинників, що мають різну природу, рівень і інтенсивність дії. Деякі з цих чинників мають загальний характер, тоді як інші визначаються специфікою конкретної країни. Автори по-різному структурують чинники партійного розвитку. Дослідники А. Романюк і В. Литвин наголошують, що формування та позиціонування партій і партійних систем у кожній країні залежать від еволюційних, структурних, трансформаційних і інституційних чинників. Ці фактори визначають, як партії формуються, які стратегії вони обирають, і як вони взаємодіють з іншими політичними силами та соціальними групами [27, с. 217].

Вплив чинників на розвиток партійних систем досліджується в рамках різних теоретичних підходів, але основні – соціетальний та інституціональний.

Соціетальний підхід зосереджується на впливі соціальних факторів, таких як структура суспільства, соціальні групи, культурні умови. Цей підхід вважає, що партійні системи формуються через соціальні процеси, які визначають розподіл інтересів у суспільстві. Партії, за цією теорією, виникають як результат соціальних конфліктів та потреби у вираженні різних інтересів соціальних груп.

А. Реммеле підкреслює: «Розмежування – це довгострокові структурні конфлікти, які призводять до появи протилежних позицій, що їх представляють конкурентні політичні організації» [32, с. 37]. Відмінності між різними соціальними групами, їхніми статусними позиціями та потребами є основою для утворення суспільних розмежувань, які політичні партії репрезентують через свою спрямованість. Партії відіграють важливу роль у розробці та впровадженні в політичну систему соціально-чутливих і конфліктних проблем, що виникають у процесі суспільного розвитку.

Соціальні розмежування існують в будь-якому суспільстві, і з дослідницької точки зору важливим є питання, наскільки значущими чинниками зміни партійних систем є ці розмежування. Лише найбільш значущі соціальні розмежування трансформуються в соціально-політичні. А. Романюк виділяє два ключових індикатори, які свідчать про перетворення соціального поділу в соціально-політичний: перший індикатор фіксує виникнення зв'язку між соціальною групою та партією чи іншим політичним інститутом, який стане представником інтересів цієї групи; другий індикатор пов'язаний із часовим виміром, що свідчить про тривалість цього зв'язку, а не його випадковість чи кон'юнктурність (наприклад, це має бути період щонайменше два парламентські терміни) [33, с. 39].

Засновники теорії соціально-політичних розмежувань, С. Ліпсет і С. Роккан, розглядали становлення партійних систем західних країн у тісному зв'язку з революційними перетвореннями та суперечностями, що виникали між різними соціальними та політичними силами. Зокрема, вони звертали увагу на протиріччя між центром і периферією, містом і селом, державою і церквою, власниками та робітниками. Теорія була розроблена в середині ХХ століття, ґрунтуючись на історичному та соціально-політичному досвіді країн Західної Європи.

Посткомуністичні трансформації 1990-х років продемонстрували специфіку соціально-політичних розмежувань і партійного генезису в регіоні Центрально-Східної Європи (ЦСЄ). А. Рьоммеле, порівнюючи ці процеси з

досвідом західноєвропейських країн, виокремлює чотири ключові відмінності, які визначали формування нових партій у країнах ЦСЄ:

1. Посткомуністичним країнам властива багатовимірною природа політичних трансформацій, що зумовлює нестабільність і швидкі зміни в партійних системах.

2. Електорат країн ЦСЄ часто має невизначену політичну орієнтацію, що впливає на стійкість соціально-політичних розмежувань і ускладнює формування стабільних партійних зв'язків.

3. У порівнянні із західними країнами, у країнах ЦСЄ програмні партії зустрічаються рідше, натомість більш поширені харизматичні та клієнтелістські партії. Ці партії часто не здатні створити міцні соціетальні зв'язки, необхідні для ефективної програмної координації між прихильниками і лідерами.

4. У країнах ЦСЄ спостерігається тенденція до маніпуляції громадською думкою через засоби масової інформації, що призводить до ослаблення й так нестабільних зв'язків між соціальними розмежуваннями та партіями, ускладнюючи їх взаємодію та довгострокову стабільність [32, с. 42-44].

В останні десятиліття на передній план виходять нові суспільно-політичні розмежування, які можна охарактеризувати як постмодерністські. Ці розмежування більше відображають індивідуальні цінності, ніж традиційні класові чи групові інтереси. До основних постмодерністських розмежувань належать: екологічні проблеми, толерантність до меншин, питання сексуальних відносин, проблеми самовираження, питання глобалізації та інші. У сучасному інформаційному суспільстві формується новий тип розмежування, соціальною основою якого є носії постматеріальних цінностей. Це, в свою чергу, спричиняє ослаблення традиційних розмежувань, виділених С. Ліпсетом і С. Рокканом, які довгий час визначали конфігурацію партійних систем країн Заходу. Ці нові розмежування ускладнюють ідеологічну структуру політичних партій, оскільки класові та групові розподіли вже не мають такого впливу, як раніше. Зміни в соціокультурній системі та нові

суспільно-політичні розмежування, які не були характерні для попередніх етапів суспільної еволюції, призвели до формування так званої «нової політики» та її партійних репрезентантів. Спочатку нова політика асоціювалась з партіями лівого спрямування, зокрема з «новими лівими». Однак наслідком «тихої» постіндустріальної революції стали також зміни в правій частині політичного спектра, що призвело до успіху нових ультраправих партій [39, с. 215].

Виникнення «нової політики» стало важливим чинником трансформаційних процесів у партійних системах сучасних суспільств. Зокрема, цей вплив проявляється в політичному відчуженні соціальних груп, орієнтованих на питання «нової політики», що виникає через відсутність належного представництва інтересів постматеріалістичних цінностей у традиційних політичних партіях.

Крім того, з'являються нові соціальні рухи, які артикулюють постматеріальні вимоги, зокрема в таких сферах, як екологія, права меншин, гендерна рівність, що не були в центрі уваги традиційних політичних сил. Це призводить до створення нових партій, які часто формуються з тих сил, що брали участь у соціальних рухах, і прагнуть представляти інтереси нових соціальних груп. Малі партії також трансформуються в партії «нової політики», адаптуючи свої структури та стратегії для ширшої політичної підтримки. Водночас великі «старі» ліві партії розколюються на традиційні ліві партії та групи постматеріалістів, що веде до поділу на дві групи, з яких одна зберігає традиційні соціалістичні ідеї, а інша інтегрує нові соціальні цінності. З'являються також «нові праві» партії, які позиціонують себе як альтернативу як «новим лівим», так і традиційним правим, акцентуючи увагу на націоналізмі, культурних цінностях і протидії глобалізації, що створює нову конфронтацію в політичному спектрі [39, с. 215].

Отже, розвиток партійних систем відображає особливості соціокультурного генезису кожної конкретної країни, її історичні традиції, а також демографічні та етнокультурні процеси, що відбуваються в суспільстві.

Кожна країна має свої унікальні соціальні розколи, які виникають через специфічні проблеми, що призводять до створення певних політичних партій і формують національні партійні системи. Виявлення основних конфліктних ліній є важливим для визначення структури та характеру міжпартійної конкуренції, тому теорія соціально-політичних розмежувань має значний потенціал у поясненні не лише сучасних партійно-політичних процесів, але й ретроспективних.

Соціетальні розмежування мали значний вплив на розвиток партійної системи Словаччини. Кожен етап розвитку партійної системи цієї країни відзначався нестандартними конфліктними лініями, що не базувалися на позитивній суспільній оцінці політичних процесів. [45, с. 45]. Наприклад, у 1990 році в Словаччині основним питанням було необхідність покінчити зі старим комуністичним режимом, що стало центром політичних суперечок. У 1992 році центральним питанням стала неефективність федерації, що викликало політичну боротьбу за перегляд федеральної структури. У 1994 році на передній план вийшла боротьба за збереження демократичного режиму, що стало важливим моментом для стабільності політичної системи. У 1998 році питанням стало усунення В. Мечіара від влади, як символу авторитаризму. У 2002 році основним акцентом стала підтримка євроінтеграційного процесу та недопущення політичних сил, які могли б завадити цьому курсу. В 2012 році епіцентром суспільної уваги стала криза ЄС та корупційні скандали, які значно вплинули на політичний клімат.

Зокрема, впродовж усіх цих років зберігалася значущість традиційних конфліктних ліній, таких як боротьба між лівими та правими, консерватизм і лібералізм, конфлікти між центром і периферією, питання національних меншин (зокрема словаки і угорці), а також розбіжності між єврооптимістами та євроскептиками. Ці розмежування продовжують впливати на політичну ситуацію в Словаччині, визначаючи не тільки вибори, а й загальний політичний курс країни.

Іншим фундаментальним напрямком у вивченні факторів формування та розвитку партійних систем є інституціональний підхід. Інституціональний підхід акцентує увагу на інституційних чинниках, таких як виборча система, конституційні норми, політичні структури та механізми державної влади. Згідно з цим підходом, партійні системи формуються та розвиваються під впливом політичних інститутів, які визначають правила гри в політиці, зокрема, як партії взаємодіють з державними установами та одна з одною.

В дослідженнях партійних систем особливу увагу приділяють проблемам розвитку партійного законодавства, виборчим моделям, формам правління та політичним режимам. Кожен із цих інституційних чинників аналізується в окремих дослідженнях і авторських підходах, що дозволяє більш глибоко зрозуміти їхній вплив на функціонування політичних партій.

Партійне законодавство є вирішальним фактором для розвитку політичних партій, оскільки воно визначає інституційні рамки їх діяльності, правила взаємодії між партіями та державними органами. Запровадження конституційного регулювання партійної діяльності, а також державного фінансування партій, створює додаткові гарантії та умови для їх розвитку. В Європейських демократіях конституційно-правове закріплення ролі політичних партій відбулося в другій половині ХХ століття, коли почали з'являтися відповідні нормативні акти, що регулюють діяльність партій на державному рівні.

Словацький «Закон про політичні партії» 1990 року створив базові нормативні умови для створення політичних партій і розвитку плюралістичної партійної системи в країні [59]. Однак цей закон лише окреслював загальні принципи, не вдаючись до детального регулювання специфічних аспектів функціонування партій.

Згодом, у 2005 році, був ухвалений оновлений «Закон про політичні партії та політичні рухи», який суттєво відрізнявся від попереднього [60]. У новій редакції закону були детально врегульовані важливі питання партійного будівництва, зокрема процеси утворення та припинення діяльності політичних

партій, а також їхня господарська діяльність і фінансування. Ці зміни стали важливими для зміцнення правових засад розвитку політичних партій, забезпечення їх прозорості та підвищення ефективності політичної конкуренції.

Вивчення детермінації партійного розвитку неможливе без врахування виборчого законодавства та взаємовпливу виборчих і партійних систем. Відомий політолог А. Лейпхарт у своїх дослідженнях встановлює взаємозв'язки між типом виборчої системи, розвитком партійної системи та розподілом влади в державі. На основі цього, він виокремлює два основні типи демократії: мажоритарну та консенсусну моделі [14].

Основи демократичних парламентських виборів у Словаччині були закладені «Законом про вибори до Словацької національної ради» від 16 березня 1990 року [58]. Цей закон став важливим кроком до створення сучасної виборчої системи в країні, що відображала основні принципи демократичного процесу. Він визначав процедуру проведення виборів до парламенту, установлював основи для пропорційного представництва, що дозволяло більш рівномірно відображати політичні погляди різних соціальних груп у політичній системі Словаччини. Закон став основою для подальшого розвитку партійної конкуренції, забезпечення демократичних виборів та формування нової партійної системи після відновлення незалежності Словаччини. Згодом виборче законодавство неодноразово змінювалося і сьогодні в Словаччині активно ведуться дискусії про зміну формату виборчої системи.

Сучасна виборча система Словаччини функціонує згідно з виборчим законом 2004 року [57]. Депутати парламенту обираються в єдиному загальнонаціональному виборчому окрузі за пропорційною системою з елементами преференційного голосування. Це означає, що виборці голосують не тільки за партії, а й можуть вказати свої вподобання щодо кандидатів у межах партійного списку. Виборчий поріг для партій складає 5 % дійсних голосів, для коаліції з двох або трьох партій — 7 %, а для коаліції з чотирьох і

більше партій — 10 %. Такий підхід робить виборчу систему більш відкритою і гнучкою, оскільки він дозволяє враховувати як загальні партійні настрої, так і індивідуальні симпатії виборців до конкретних кандидатів [2, с. 107].

Важливим інституційним чинником є державно-владна організація. В політичній науці існують різні моделі взаємовпливу між державною організацією та системою партій, які відображають різні аспекти та підходи до того, як партії і політичні інститути взаємодіють в межах державного устрою. Словаччина є парламентською республікою, де головним органом державної влади є Національна рада Словацької Республіки, що виконує законодавчі функції та є центральним елементом політичної системи. Ця структура свідчить про домінування парламенту в політичному процесі, оскільки уряд відповідає перед Національною радою і залежить від її підтримки. Однак Президент Словаччини, хоча й має здебільшого представницькі функції, також відіграє важливу роль у політичному житті країни, особливо після змін до Конституції в 1999 році, коли було запроваджено прямі вибори Президента [2, с. 107]

Таким чином, інституційні чинники відіграють важливу роль у формуванні та розвитку партійних систем. Вони створюють базові умови для функціонування політичних партій, визначаючи, як саме партії можуть діяти в межах політичної системи, як організовуються вибори, які механізми взаємодії між партіями існують та як розподіляється влада.

Вплив інституційних факторів на формування та функціонування партійних систем у сталих та молодих демократіях варіювався залежно від інтенсивності та глибини змін. У країнах ЦСЄ процес становлення політичних партій відбувався поступово, паралельно з трансформацією політичного режиму з недемократичного на демократичний, що підкреслювало важливість інституційного вибору. Лише після встановлення демократичних інститутів партійні системи стали більш організованими та стабільними. В. Литвин зазначає: «Політична теорія та практика свідчать, що проблематика вибору форми та системи державного правління, зокрема в різних регіонах світу, у тім

числі і в країнах Центрально-Східної Європи, є однією із засадничих та визначальних у поступі й розвитку національних держав» [15, с. 128].

Формування та еволюція партійних систем у суспільствах, що перебували у перехідному періоді, зокрема в посткомуністичних державах Центрально-Східної Європи, мало свої особливості, зумовлені сукупністю факторів, пов'язаних із процесами трансформації – т.зв. трансформаційні чинники.

У країнах ЦСЄ перші політичні партії формувалися не на основі усталених соціально-політичних розмежувань, а скоріше прагнули бути «всеохоплюючими», намагаючись представляти інтереси всього суспільства. Такий підхід виявився ефективним переважно під час перших парламентських виборів, що мали установчий характер. Згодом партії почали професіоналізуватися, визначати свої цільові групи виборців і фокусуватися на конкретних соціальних питаннях. Проте прагнення до «всеохоплюваності» залишається однією з визначальних рис партійного розвитку в регіоні [22, с. 34].

Еволюція партійних систем у країнах Центрально-Східної Європи була визначена трьома ключовими переломними етапами в їхній поставторитарній історії: 1) крахом авторитарних і тоталітарних режимів; 2) впливом перших установчих виборів; 3) специфікою та наслідками процесів європейської інтеграції [27, с. 227].

Юрій Остапець виділяє такі основні риси партій і партійних систем у країнах Центрально-Східної Європи: 1) партійні системи характеризуються нестабільністю та великою кількістю дрібних партій; 2) партії мають слабку підтримку з боку електорату, що проявляється у високому рівні електоральної мінливості; 3) політичні партії часто демонструють нечітке ідеологічне позиціонування; 4) партії не завжди репрезентують конкретні соціальні чи політичні групи через слабо виражені суспільні розмежування; 5) партії мають невелику кількість членів і користуються низьким рівнем суспільної

довіри. Це сприяє домінуванню кадрових і картельних партій замість масових [22, с. 36].

Еволюція партійно-політичного ландшафту в країнах Європейського Союзу відбувається під впливом взаємопов'язаних політичних, економічних і соціальних процесів, які є складовою трансформації міжнародного порядку, а також залежать від особливостей розвитку кожної окремої країни ЄС.

Одним із ключових факторів змін у партійних системах стало поглиблення євроінтеграційних процесів у 1990–2000-х роках. Цей вплив виявляється у: в «європеїзації» партійних систем і уніфікації правової бази діяльності політичних партій, у формуванні наднаціональних партійних об'єднань та зміні конфігурації партійного ландшафту, у впровадженні до внутрішньополітичного дискурсу т.зв. «європейського питання» [35, с. 76].

Серед міжнародних факторів, що визначають зміст і напрямки змін у сучасних партійних системах країн ЄС, важливе місце займає глобалізація як провідна тенденція світового розвитку. Її економічні та соціальні наслідки створили нові лінії конфлікту, зокрема протистояння між «глобалізованими елітами» та «антиглобалістськими масами».

Розвиток глобалізаційних процесів на тлі інформаційної революції сприяв появі нових каналів взаємодії між соціальними та політичними акторами. Це стало сприятливим ґрунтом для появи та зростання популярності нових політичних сил, насамперед протестних і популістських партій, які активно використовують ці канали для мобілізації підтримки.

Одним із важливих чинників партійно-політичних змін у Європі стала міграційна криза 2015–2016 років, яка виникла, зокрема, через нерівномірний соціально-економічний розвиток країн світу. Масове неприйняття мігрантів та їхнього способу життя з боку частини європейського населення спричинило зростання національного і релігійного екстремізму.

Міграційна проблема загострила суперечності між інтересами євробюрократії, національних еліт і поляризованого суспільства. Ця ситуація дала змогу радикальним силам, використовуючи антиіммігрантську риторику,

мобілізувати виборців і посунути ліберально-демократичні партії, які раніше домінували в політичному просторі Європи.

Особливу активність у цьому контексті демонструють ультранаціоналістичні крайні праві партії країн Вишеградської четвірки. Їхні програми базуються на антимігрантських гаслах і підтримці традиційних, сімейних та релігійних цінностей, що забезпечує їм високу мобілізаційну здатність та значну підтримку серед виборців.

У сучасних умовах кризи центристської політики ключовим фактором еволюції європейських партійних систем стало посилення популізму, особливо правого спрямування. Це явище стало наслідком кризи соціально-європейської політичної моделі, заснованої на ліберально-демократичних принципах.

Основними каталізаторами зростання правопопулістських настроїв виступають міграційні, технологічні, економічні виклики, а також вплив глобалізації. Ці фактори створили сприятливий ґрунт для поширення правопопулістських ідей, які дедалі більше вкорінюються у європейському політичному ландшафті.

На сучасному етапі правий популізм набув широкого та стійкого впливу в партійному середовищі, стаючи однією з визначальних рис політичного розвитку в країнах Європи.

Вплив російсько-української війни на партійно-політичний ландшафт Європи є значним і багатогранним. Війна не лише змінила геополітичну ситуацію, але й спричинила численні трансформації в політичних системах європейських країн.

Завершуючи, варто підкреслити, що в концептуальному плані значний вплив на партійно-політичний розвиток у Європі має криза ліберально-демократичної моделі розвитку. Ситуація в європейських країнах показує, що багато громадян та низка політичних акторів, зокрема праві партії, ставлять під сумнів ефективність традиційних інститутів представницької демократії, легітимність загальноєвропейських структур і механізмів, а також

виправданість таких явищ, як мультикультуралізм, просування прав меншин, поглиблення євроінтеграції та відкриті кордони. Ці сумніви стають основою для політичних змін та нових партійних орієнтацій в Європі.

Висновки до розділу 1

Партії продовжують виконувати одну з основних ролей у політичній структурі сучасного суспільства. Проте традиційне розуміння партій та їхніх функцій все більше критикується через невідповідність сучасним умовам. Сучасні партії стають більш гнучкими, орієнтуючись на короткострокові політичні завдання, розширення підтримки через медіа та інші сучасні канали комунікації, що ставить під сумнів їхні класичні функції та роль у політичному процесі. Отже, в умовах сучасного суспільного розвитку змінюється не тільки розуміння, а й функціональне навантаження та організаційні засади діяльності політичних партій.

Комплексний підхід до аналізу партійної системи дозволяє розглядати її як не тільки набір політичних партій, а й як фундаментальний елемент, який визначає взаємодію між політичними акторами та інститутами. Партійна система в такому контексті є важливим індикатором стану та розвитку демократичної політичної системи країни.

Науковці пропонують різні підходи, що дозволяють проаналізувати складні взаємозв'язки між політичними, соціальними, економічними та інституційними аспектами функціонування партійних систем. Найбільш впливовими є два основні підходи: соціетальний та інституціональний. Соціетальні чинники враховують роль суспільних умов, таких як соціальні структури, культурні традиції та демографічні процеси, що визначають партійний ландшафт. Інституційні чинники відіграють важливу роль у формуванні та розвитку партійних системи, адже вони створюють базові нормативні умови для функціонування політичних партій, визначаючи, як саме партії можуть діяти в межах політичної системи, як організовуються вибори, які механізми взаємодії між партіями існують та як розподіляється

влада. В умовах глобалізації світового розвитку, зокрема і політичного, національні особливості функціонування партійних систем поєднуються з впливом загальносвітового контексту.

Розділ 2

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ СЛОВАЧЧИНИ В КОНТЕКСТІ ПЕРЕХОДУ ДО ДЕМОКРАТІЇ

2.1. Становлення словацької багатопартійності

Політичні партії зіграли ключову роль у трансформації Словаччини, особливо в процесі демократизації, коли вони виступали як носії різних суспільних інтересів і політичних ідеологій. Вони не тільки інтенсифікували або гальмували системні перетворення, але й відображали глибокі зміни в суспільстві, зокрема вплив на національну ідентичність, економічні та соціальні перетворення.

Початок демократичного розвитку партійно-політичної системи Словаччини можна вважати після падіння комуністичного режиму в 1989 році. Ліквідація монополії Комуністичної партії Чехословаччини створила простір для появи нових політичних акторів. Цей період був відзначений легалізацією політичного плюралізму, появою нових партійних утворень, проведенням перших вільних виборів у 1990 році.

Схвалення "малого" Закону про політичні партії в 1990 році [59] стало важливим кроком у формуванні багатопартійної системи, що сприяло появі численних політичних партій з різними соціальними складовими та ідеологічними орієнтаціями. Це було значним кроком для політичної модернізації, адже дозволило забезпечити політичну конкуренцію, запустити демократичні процеси, які мали стати основою для переходу від авторитаризму до демократичної держави.

Партії, що з'явилися після 1989 року, мали різну ідеологічну спрямованість, від правих націоналістичних партій до лівих соціалістичних та соціал-демократичних сил. Вони стали важливими гравцями на політичній

арені, не лише для боротьби за владу, але й для визначення курсу країни на міжнародній арені, а також для внутрішніх перетворень. Їхні рішення мали значний вплив на економічні реформи, національні меншини, а також на шлях до інтеграції в європейські та трансатлантичні структури.

Політичні об'єднання першої половини 1990-х років за своєю генезою та ідейною спрямованістю можна умовно поділити на чотири основні групи [44, с. 161-163]:

Перша група об'єднувала рух «Громадськість проти насилля» (ГПН) – ідейно та соціально різнорідне, але організаційно нестійке утворення, яке відіграло ключову роль у зміні політичного режиму в листопаді 1989 року, подібно до польської «Солідарності». Згодом з ГПН у 1991 році виокремився Рух за демократичну Словаччину (РЗДС), який став основним електоральним наступником руху.

Друга група включала нові політичні партії, які не мали попереднього політичного досвіду. До неї належали Партія зелених Словаччини (ПЗС), Християнсько-демократичний рух (ХДР), а також партії угорської національної меншини: Угорський християнсько-демократичний рух (УХДР), націоналістичне об'єднання «Співжиття» та ліберально орієнтована Угорська незалежна ініціатива (УНІ), пізніше трансформована в Угорську громадянську партію (УГП). Угорські партії створили у новій партійній системі окрему субсистему.

Третя група складалася з так званих «оновлених історичних формувань»: Словацької національної партії (СНП), Соціал-демократичної партії Словаччини (СДПС) та Демократичної партії (ДП). Ці партії намагалися здобути легітимність, наголошуючи на своїй спадкоємності з відомими історичними попередниками, хоча ця спадкоємність була радше символічною.

Четверта група об'єднувала «екс-комуністів», зокрема оновлену Комуністичну партію Словаччини (КПС) та створену на її базі Партію демократичних лівих (ПДЛ), яка поступово перейшла до соціал-демократичного профілю [6, с.100].

Перший етап розвитку партійної системи Словаччини можна охарактеризувати як період початкової багатопартійності. Він розпочався після Листопадової революції 1989 року і парламентських виборів у червні 1990 року, триваючи до парламентських виборів у 1992 року. У 1990 році відбулися перші вільні вибори до Національної ради Словаччини, яка тоді була частиною Чехословацької федеративної держави. Перемогу на виборах здобув рух «Громадськість проти насилля» (ГПН), отримавши близько третини депутатських мандатів, але ще шість політичних суб'єктів подолали 3% виборчий бар'єр (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Результати виборів до Словацької національної ради 1990 р.

Політична сила	Частка голосів	Кількість мандатів
Громадськість проти насилля	29,3%	48
Християнсько-демократичний рух	19,2%	31
Словацька національна партія	13,9%	22
Комуністична партія Словаччини	13,3%	22
«Співжиття» – УХДР	8,6%	14
Демократична партія	4,3%	7
Партія зелених	3,4%	6

Джерело: [53].

Однак політична діяльність ГПН виявилася нетривалою через внутрішній розкол у 1991 році, зокрема вихід з об'єднання В. Мечіара. Решта членів ГПН поступово трансформувалися у правий ліберально-консервативний Громадянський демократичний союз (ГДС). Розпад ГПН став одним із перших проявів диференціації та фрагментації партійної системи Словаччини.

Після виборів 1990 року було сформовано коаліцію демократичних сил

правоцентристської орієнтації, до якої увійшли «Громадськість проти насилля» (ГПН), Християнсько-демократичний рух (ХДР) та Демократична партія (ДП). Коаліція зосередилася на проведенні масштабних структурних реформ у політичній та економічній сферах. У Національній раді СР також були представлені політичні сили угорської національної меншини, зокрема Угорський християнсько-демократичний рух (УХДД) та рух «Співжиття», які підтримували системні реформи.

На початку 1990-х років партійна система Словаччини розділилася на дві основні групи за ідейно-програмними орієнтирами та ставленням до суспільних перетворень:

1. Стандартні програмні партії – це політичні сили з чіткими ідейними позиціями, реформістським та проінтеграційним спрямуванням, а також зв'язками з міжнародними організаціями, такими як Соціалістичний Інтернаціонал, Ліберальний Інтернаціонал і Європейський демократичний союз. Серед них: Демократичний союз на чолі з Й. Моравчиком, який входив до Ліберального Інтернаціоналу, а також Партія демократичних лівих (ПДЛ), створена в 1991 році на базі КПС, яка приєдналася до Соціалістичного Інтернаціоналу.

2. Нестандартні націонал-популістські партії – політичні сили з нечіткими ідейними програмами та відсутністю зв'язків із міжнародними партійними організаціями. У практичній політиці ці партії часто діяли поза принципами ліберальної демократії, що, зокрема, призвело до класифікації Словаччини у середині 1990-х років як держави з неліберальним політичним режимом. Яскравим прикладом є Рух за демократичну Словаччину (РЗДС) під керівництвом В. Мечіара [19, с. 77].

Другий період почався після парламентських виборів 1992 року. Цей етап ознаменувався першим домінуванням РЗДС у партійно-політичній системі Словаччини та формуванням двох антагоністичних таборів (1992–1994 рр.).

Парламентські вибори 1992 року створили нову політичну ситуацію.

Перемогу здобув РЗДС, отримавши 37,3% голосів і майже половину депутатських мандатів (74 з 150). Водночас інший спадкоємець ГПН – Громадянський демократичний союз – не подолав виборчий бар’єр (4% голосів) і наприкінці 1992 року фактично припинив існування. Друге місце посіла Партія демократичних лівих (14,7%), яка поступово вийшла з політичної ізоляції, в якій перебувала після подій 1989 року (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Результати виборів до Національної ради Словацької Республіки в 1992

р.

Політична сила	Частка голосів	Кількість мандатів
Рух за демократичну Словаччину	37,3	74
Партія демократичних лівих	14,7	29
Християнсько-демократичний рух	8,9	18
Словацька національна партія	7,9	15
Рух «Співіснування» – Угорський християнсько-демократичний рух	7,4	14

Джерело: [53].

Після виборів 1992 року уряд був сформований Рухом за демократичну Словаччину (РЗДС) за «тихої» підтримки Словацької національної партії (СНП). Згодом ця співпраця трансформувалася в офіційну коаліцію РЗДС-СНП під керівництвом В. Мечіара (січень 1993 – березень 1994) [6, с. 101].

Урядування коаліції стикнулося з серйозними викликами, зокрема в соціально-економічній сфері, що призвело до загострення відносин як із політичними опонентами, так і між членами коаліції. Це вплинуло на стабільність урядів і в кінцевому підсумку привело до необхідності позачергових виборів.

2.2. Розвиток партійної системи в умовах державної самостійності та євроінтеграції Словачької Республіки

30 вересня – 1 жовтня 1994 року відбулися перші загальнонаціональні парламентські вибори в незалежній Словаччині та треті вільні вибори після падіння комуністичного режиму. Вони сприймалися як шанс для повернення політичної та економічної стабільності й орієнтації на євроатлантичний вектор розвитку.

Основні характеристики виборів 1994 року:

1. Зниження явки виборців, оскільки порівняно з виборами 1990 року (95,4%) та 1992 року (84,2%), явка зменшилася, але залишилася високою – 75,7% [49].

2. Фрагментація політичних сил. У виборах брали участь 17 політичних суб'єктів, із яких до парламенту потрапили 7. Однак через різноманітність коаліцій у Народній Раді було представлено 16 політичних суб'єктів [56, с. 16].

Перемогу здобув РЗДС, який у коаліції із Селянською партією Словаччини (СПС) отримав 34,96% голосів і 61 депутатський мандат (див. табл. 2.3).

У результаті інтенсивних переговорів у листопаді 1994 року була сформована нова правляча коаліція з чотирьох партій: РЗДС, СПС, АРС та СНП. Коаліційна угода, підписана 11 грудня, задекларувала наміри сприяти розвитку плюралістичної демократії та правової держави. Однак на практиці коаліція РЗДС-АРС-СНП мала напівавторитарну орієнтацію, спрямовану на концентрацію влади та обмеження простору для вільної демократичної політичної конкуренції в Словаччині [19, с. 78].

Таблиця 2.3

Результати парламентських виборів 1994 р. [53].

Політична сила	Частка голосів	Кількість мандатів
Рух за демократичну Словаччину -СПС	35%	61
Блок «Спільний вибір» (ПДЛ, Соціал-демократична партія Словаччини, Партія зелених, Рух аграріїв)	10,4%	18
Угорська коаліція (Угорський християнсько-демократичний рух, Рух «Співіснування» і Угорська громадянська партія)	10,2%	17
Християнсько-демократичний рух	10,1%	17
Демократичний союз	8,6%	15
Асоціація робітників Словаччини	7,3%	15
Словацька національна партія	5,4%	9

Джерело: [53].

Таким чином, незважаючи на очікування опозиції, позачергові парламентські вибори 1994 року принесли успіх РЗДС, що дозволило В. Мечіару знову стати прем'єр-міністром (1994–1998 роки). Водночас країни Заходу не підтримали обраний курс Словаччини, відмовившись визнавати її готовою вступити в НАТО або ЄС.

Напередодні парламентських виборів 1998 року, В. Мечіар домігся внесення змін до виборчого закону, що мали значний вплив на партійну систему Словаччини. Однією з основних змін було посилення антикоаліційних заходів, що вимагали, щоб кожна партія в коаліції досягала

мінімального порогу в 5% голосів для проходження в Національну раду. Ці зміни змусили опозиційні партії переглядати свої стратегії і формально об'єднуватися в нові політичні структури, зберігаючи при цьому різні політичні платформи всередині.

У результаті цього процесу виникли дві основні партії «антмечіарівського» табору — Словацька демократична коаліція (СДК) та Партія угорської коаліції (ПУК), які стали основними політичними силами в опозиції до уряду Мечіара. Також важливими змінами стали коригування територіальної організації виборчих округів: замість чотирьох виборчих округів було введено єдиний загальнонаціональний округ, що мало серйозний вплив на результати виборів та подальший розвиток партійної системи [2, с. 107].

25-26 вересня 1998 року відбулися парламентські вибори, що стали основою для нового етапу розвитку партійної системи Словаччини. Цей період характеризувався консолідацією «антимечіарівського табору» та ізоляцією РЗДС, що призвело до процесів дезінтеграції партійного простору (1998–2002 роки).

Головним конкурентом РЗДС на чолі з В. Мечіаром стала Словацька демократична коаліція (СДК), що об'єднала п'ять партій: три правоцентристські (ХДР, Демократичний союз і Демократичну партію), Соціал-демократичну партію Словаччини (СДПС) та Партію зелених. Метою цієї коаліції було не стільки співробітництво на основі ідейних спільнот, скільки створення ефективної опозиції до правлячої коаліції РЗДС. СДК очолив М. Дзурінда.

Іншою потужною опозиційною силою стала Партія угорської коаліції (ПУК), що об'єднала кілька партій угорської національної меншини: Угорський християнсько-демократичний рух (УХДР), рух «Співіснування» та Угорську громадянську партію (УГП).

Незважаючи на те, що РЗДС під керівництвом В. Мечіара здобув 27% голосів виборців, що забезпечило йому найбільшу підтримку серед усіх

партій, Рух втратив майже чверть свого електорату. Словацька національна партія (СНП), інший член коаліції, отримала лише 9% голосів (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Результати парламентських виборів 1998 р. [53].

Політична сила	Частка голосів	Кількість мандатів
Рух за демократичну Словаччину	27%	43
Словацька демократична коаліція	26,3%	42
Партія демократичних лівих	14,7%	23
Партія угорської коаліції	9,1%	15
Словацька національна партія	9,1%	14
Партія громадянського порозуміння	8%	13

57 депутатських мандатів, отриманих РЗДС і СНП, виявилось недостатньо для повторного обрання В. Мечіара на пост прем'єр-міністра. У той же час опозиційні партії здобули майже дві третини місць у Національній раді (93 з 150). Такий результат був досягнутий завдяки високій виборчій явці (84,24%), мінімальним втратам голосів виборців у контексті високого виборчого бар'єру, а також значному приросту голосів і активній довиборчій та післявиборчій співпраці партій.

Після парламентських виборів 1998 року було сформовано уряд широкої демократичної коаліції, до складу якої увійшли правоцентристські та ліві партії (СДК, ПУК, ПДЛ і Партія громадянського порозуміння). Прем'єр-міністром став М. Дзюрінда (СДК).

Аналізуючи співвідношення політичних сил в межах цієї коаліції, можна зазначити, що правоцентристські партії (СДК і ПУК) мали більш сильні позиції, ніж ліві партії (ПДЛ, ПГП). Проте всередині СДК виникли конфлікти. В 1999 році всередині СДК розпочався процес перегрупування між ХДР, ДС і

ДП. Ці суперечності були спричинені різними поглядами на майбутню форму співіснування та взаємодії правоцентристських партій. Попри складні стосунки між правоцентристами, протягом 1998-2002 років ці партії змогли зберегти достатню єдність для реалізації урядової програми, що базувалася на ліберальних підходах до економічного розвитку[19, с.80].

Ряд системних реформ, реалізованих урядом М. Дзюрінди, сприяв стабілізації внутрішньополітичної ситуації, швидкому усуненню демократичних дефіцитів, успадкованих від уряду В. Мечіара, а також започаткуванню діалогу з міжнародними партнерами на Заході.

У період 1999-2001 років у партійній системі Словаччини відбулися значні зміни, які вплинули на співвідношення політичних сил і значною мірою визначили результати парламентських виборів 2002 року та подальший розвиток партійної системи. Процеси розколу політичних сил супроводжувалися новими об'єднаннями та створенням нових політичних суб'єктів.

Незважаючи на фрагментацію правоцентристського простору в межах коаліції, в 2000 році відбулося об'єднання ліберального ДС та Словацького демократичного і християнського союзу (СДХС). Цей процес створив простір для виникнення нової ліберальної партії. Таким суб'єктом став Альянс нового громадянина (АНГ), заснований підприємцем у сфері мас-медіа, співвласником популярного телеканалу «Маркіза» П. Руско.

Розколи не оминуло й ліве крило політичних сил. У 1999 році в посткомуністичній Партії демократичних лівих (ПДЛ), яка входила до правлячої коаліції, відбувся розкол. Партію покинув заступник голови, Р. Фіцо, на той час відомий лівий політик. Він заснував нову опозиційну партію «Напря́м» (із значенням «напря́м»), яка з часом стала однією з домінуючих лівих політичних сил у країні.

Обидві нові партії — «Напря́м» та АНГ — почали здобувати популярність серед виборців, незадоволених політикою уряду М. Дзюрінди. Партія «Напря́м» орієнтувалася в основному на виборців, які раніше

підтримували ПДЛ, тоді як АНГ залучав частину виборців правоцентристських партій. Обидві партії критикували уряд широкої коаліції, однак їхня критика мала різні акценти. Партія «Напря́м» принципово відкидала ліберальну соціально-економічну політику уряду, позиціонуючи себе як популістську анти-реформістську силу, в той час як АНГ критикував уряд, здебільшого за методи проведення реформ і політичні скандали, але не відкидав реформ як таких [19, с. 81].

Хоча опитування громадської думки в 2000-2001 роках показували зниження підтримки правлячих правоцентристських партій, вони змогли зберегти своє основне електоральне ядро. Завдяки ефективному політичному маркетингу, перед виборами рейтинг цих партій зріс.

Треті парламентські вибори в незалежній Словаччині відбулися 20-21 вересня 2002 року, у них взяли участь 25 політичних суб'єктів. Виборча явка становила близько 70%.

Аналізуючи результати виборів 2002 року, можна виділити два ключові моменти. По-перше, було зафіксовано різке падіння популярності націоналістичних партій, жодна з яких не змогла подолати п'ятивідсотковий бар'єр. Особливо несподіваною була поразка Словацької національної партії, незважаючи на те, що її підтримка зростала: у 1992 році партія отримала 7,9%, у 1994 – 5,4%, у 1998 – 9,1% голосів. СНП не поділяла прагматизм і трималася на відстані не тільки від РЗДС, а й від консервативних політичних сил [6, с. 103].

По-друге, виявились значні перегрупування в лівому політичному спектрі. Справжнім сюрпризом стало перше після 1990 року потрапляння до парламенту Комуністичної партії Словаччини (КПС) з 11 мандатами. Також великий електоральний результат здобула ліво-популістська партія «Напря́м», яка отримала 25 мандатів. Водночас інші ліві партії, як ПДЛ (1,39%) та Соціал-демократична альтернатива (1,79%), не змогли пройти до парламенту.

Таблиця 2.5

Результати парламентських виборів 2002 р.

Політична сила	Частка голосів	Кількість мандатів
Рух за демократичну Словаччину	19,5%	36
Словацький демократичний і християнський союз	15,1%	28
Напря́м	13,5%	25
Партія угорської коаліції	11,2%	20
Християнсько-демократичний рух	8,3%	15
Альянс нового громадянина	8,0%	15
Комуністична партія Словаччини	6,3%	11

Джерело: [53].

Однак загальні результати виборів до Національної ради підтвердили, що процеси трансформації в Словаччині мають достатню підтримку в суспільстві для свого продовження. П'ятий уряд Словаччини на чолі з М.Дзуріндою був сформований чотирма партіями, три з яких вже брали участь в попередньому уряді (СДХС, ХДР, ПУК), а також Альянсом нового громадянина (АНГ). 8 жовтня 2002 року лідери СДХС, ПУК, ХДР і АНГ підписали коаліційну угоду, в якій йшлося про спадкоємність у вирішенні важливих суспільних, економічних, соціальних і духовних проблем.

Другий термін прем'єрства М.Дзурінди (СДХС) був відзначений продовженням радикальних політичних і економічних реформ, орієнтованих на прискорену інтеграцію Словаччини в євроатлантичні структури. Внутрішньополітичним результатом цих реформ стала суттєва поляризація суспільства. Багато виборців висловлювали негативне ставлення до урядових ініціатив. Це стало очевидним під час виборів до Європейського парламенту в

2004 році, де явка склала лише 17%, що стало антирекордом для європейських виборів. На місцевих виборах 2005 року правляча коаліція зазнала поразки. Лідером опозиції серед «супротивників реформ» став ліво-націоналістичний рух «Напря́м», який раніше займав позицію популістської опозиції РЗДС/

Таким чином, парламентські вибори 2002 року стали початком нової фази розвитку партійно-політичної системи Словаччини. Політична взаємодія між партіями, що базувалася на ставленні до режиму В. Мечіара, поступово відійшла в минуле, і з'явилися перші ознаки консолідації деяких партій та партійної системи в цілому [44, с. 205]. Важливо зазначити, що в період між виборами 2002 та 2006 років не з'явився новий політичний актор, здатний зайняти значну роль у партійно-політичній системі країни.

Чергові парламентські вибори 19 червня 2006 року підтвердили тенденцію до стабілізації партійної системи, хоча й змінили формат влади та опозиції. Три політичні сили, що перебували при владі у 2002–2006 роках (СДХС, ПУК, ХДР), перейшли в опозицію, а три колишні опозиційні партії (Напря́м, РЗДС і СНП) стали владними. Найбільшу підтримку здобули соціал-демократи на чолі з Р. Фіцо (Напря́м— Соціальна демократія), які отримали 29,14% голосів, що принесло їм 50 з 150 мандатів у парламенті. На другому та третьому місцях із значним відривом від лідера розмістилися СДХС (18,35% голосів) на чолі з М.Дзуріндою та СНП (11,73%) на чолі з Я. Слотою (див. табл. 2.6).

Загалом результат СДХС виявився значно вищим за очікування, а «Напря́м» набрав трохи менше голосів, ніж передбачалося. Поразка СДХС (М.Дзурінди) в основному полягала в загальному неприйнятті курсу реформ, хоча особистий рейтинг довіри М.Дзурінди залишався досить високим. Це призвело до того, що частина виборців, які не визначилися, в останній момент проголосували за діючого прем'єра.

Таблиця 2.6

Результати парламентських виборів 2006 р.

Політична сила	Частка голосів	Кількість мандатів
Напря́м-СД	29,1%	50
Словацький демократичний і християнський союз	18,4%	31
Словацька національна партія	11,7%	20
Партія угорської коаліції	11,7%	20
Народна партія-Рух за демократичну Словаччину	8,8%	15
Християнсько-демократичний рух	8,3%	14

Джерело: [53].

Результат Партії угорської коаліції (ПУК) став найвищим за весь період її існування (11,7%). Цікаво, що цей відсоток перевищує офіційний відсоток етнічних угорців, зафіксований переписом населення. РЗДС показав свій найнижчий результат за всі роки виборів у Словаччині (8,8%). Зазначимо, що на попередніх виборах РЗДС завжди посідав перше місце, хоча й з різними результатами в процентному відношенні [6, с. 104]

Ще однією важливою особливістю виборів 2006 року стало різке скорочення явки виборців — лише 54,67%, що стало найнижчим рівнем електоральної активності в історії Словаччини.

Після виборів було сформовано нову правлячу коаліцію, до складу якої увійшли Партія «Напря́м»-СД, СНП та НП-РЗДС. Це викликало певні занепокоєння в громадськості, оскільки до влади знову потрапили партії, які раніше входили в уряди В.Мечіара (1994-1998). Цей період в історії Словаччини асоціюється з боротьбою демократичних сил проти авторитарних та неліберальних тенденцій, які зробили країну найбільш проблемним членом Вишеградської четвірки. Тому виникло питання, чи не повернуться ці партії

до старої політики, яка раніше перешкоджала вступу Словаччини до НАТО та ЄС, і чи не затягне їх політика країну назад на шляху євроатлантичної інтеграції [55, с. 31].

Якщо підсумовувати цей період трансформації, то слід зазначити, що після 1989 року словацька партійна система Словаччини, у контексті переходу до демократії спочатку Чехословацької федеративної республіки, а з 1993 року вже самостійної Словаччини, пройшла складним шляхом розвитку.

Протягом кожних парламентських виборів з'являлися нові партії, які ставали важливими суб'єктами політичного процесу: РЗДС (1992), Асоціація робітників Словаччини (1994), Партія громадянського порозуміння (1998), «Напря́м» (2002). Вибори 2006 року стали винятковими, оскільки на них не з'явилося жодних нових партій, що свідчить про початок стабілізації партійної системи.

Партійна система Словаччини в основному складалася з малих політичних партій, що визначає її фрагментарність. Це відображається у великій кількості партій, рухів та коаліцій, які часто включають окремі політичні суб'єкти з власними інтересами (див. табл. 2.7). Таке об'єднання є, скоріше, тактичним, спрямованим на подолання п'ятивідсоткового бар'єру. В реальності політичне об'єднання часто супроводжується внутрішніми конфліктами, що створює труднощі для стабільності партійних утворень.

Хоча партійна система Словаччини демонструє відносну стабільність у представленості політичних акторів у органах державної влади, можна відзначити кілька важливих особливостей її розвитку. Чотири ключові політичні сили — ХДР, СНП, РЗДС та Партія угорської коаліції — фактично зберігали своє представництво в парламенті з 1990 року, що свідчить про певну стабільність у партійному складі влади протягом тривалого періоду.

Таблиця 2.7.

Кількісне співвідношення суб'єктів виборчого процесу на парламентських виборах 1990-2006 рр.

Політичні суб'єкти на виборах	1990 р.	1992 р.	1994 р.	1998 р.	2002 р.	2006 р.
Кількість суб'єктів виборчого процесу	16	23	17	17	25	21
Кількість виборчих суб'єктів, які пройшли до парламенту	7	5	7	6	7	6
Кількість дійсних голосів поданих за суб'єктів, що пройшли до парламенту	92,4%	76,2%	86,9%	94,2%	81,8%	88,0%

Джерело: [6, с. 105]

Емпіричні виміри щодо конфігурації партійної системи не є стабільними і показували подеколи значний ступінь фрагментації (див. табл. 2.8).

Ідеологічно партії Словаччини демонстрували різноманіття: з одного боку, були програмні партії з чітко вираженою ідеологічною орієнтацією, а з іншого — партії, які не мали ясного ідеологічного профілю, як, наприклад, РЗДС і СНП. З середини 1990-х років в партійній системі домінують партії, які є ідейно різнорідними і прагматично налаштованими, з розпливчатим коаліційним потенціалом.

Таблиця 2.8.

Емпіричний вимір діяльності політичних партій Словаччини (за результатами виборів 1990-2016 рр.)

Показник	1990 р.	1992 р.	1994 р.	1998 р.	2002 р.	2006 р.
Індекс ефективної кількості партії	4,9	3,1	4,4	4,7	6,1	4,8
Індекс агрегації	4,6	9,9	5,8	4,8	3,4	5,6
Індекс Галлахера	11,15	5,94	2,9	6,97	5,53	7,46
Кількість політичних суб'єктів у парламенті	7	5	7	6	7	6

Джерело: [10; 27].

Особливою подією стала поява партії «Напря́м» у 1998 році, яка стала свідченням можливого поєднання популістичних і лівих цінностей. Ця партія започаткувала новий етап у політичній системі Словаччини, ставши важливим гравцем на лівому фланзі, і виокремила певну тенденцію до змішування популізму з традиційними лівими ідеологіями, що вплинуло на подальший розвиток політичної ситуації в країні [43, с.147-149].

В тогочасній політичній ситуації в Словаччині єдиною успішною лівою політичною силою була партія «Напря́м»-СД, тоді як інші ліві партії, такі як КПС і ПДЛ, все більше стикалися з проблемами на електоральному та організаційному рівнях. Це пояснюється кількома факторами, зокрема ідеологічним відторгненням соціалістичних ідей через асоціацію з режимом 1948-1989 рр., а також слабким представництвом лівих у державних

структурах незалежної Словаччини. Крім того, популістська риторика і правоорієнтована політика, що були характерні для періоду правління В. Мечіара, також негативно вплинули на сприйняття лівих партій [43, с.147-149].

Ще однією важливою рисою словацької партійної системи є її коаліційність. Через пропорційну виборчу систему, фрагментацію партійної системи та відсутність партій, здатних здобути абсолютну більшість на виборах, усі уряди Словаччини після 1989 року були сформовані на основі коаліцій. Це підкреслює важливість співпраці та компромісу між різними політичними силами, що є характерною рисою словацької політики в умовах її посткомуністичної трансформації.

З 1990 року Словаччина пройшла кілька етапів коаліційного розвитку, що відображають зміни в її партійній системі та електоральних циклах [6, с. 106]:

1. 1990-1992 рр. – Коаліція реформістських демократичних сил правоцентристської орієнтації. Цей період характеризувався стабільною політичною ситуацією, коли основні партії об'єднувалися для проведення реформ, спрямованих на демократизацію та перехід до ринкової економіки після падіння комуністичного режиму.

2. 1992-1998 рр. – Коаліція домінування однієї партії. Партія РЗДС під керівництвом В. Мечіара фактично домінувала в політичному житті, і хоча формально існували коаліції, реальна політична влада зосереджувалася в руках однієї партії.

3. 1998-2002 рр. – «Широка коаліція коаліцій». У цьому періоді сформувалися коаліції, що включали різні ідеологічні сили, аби подолати авторитарні тенденції В. Мечіара та стабілізувати політичну ситуацію.

4. 2002-2006 рр. – Правоцентристська коаліція. Цей період відзначався прагненням до євроінтеграції та активними реформами, орієнтованими на просування країни до членства в ЄС та НАТО.

5. З 2006-2010 рр. – Ліво-правоцентристська коаліція, яка поєднувала ліві та правоцентристські сили, що відображало наявність прагматичних підходів до управління та балансування інтересів різних соціальних груп.

Коаліційна діяльність стала невід'ємною частиною політичного життя Словаччини, зокрема для всіх основних політичних партій, які здобули досвід співпраці в урядових коаліціях.

Висновки до розділу 2

Становлення багатопартійності в Словаччині в 1990–1992 роках стало фундаментом для розвитку демократичних інститутів. Дослідження цього процесу дозволяє зрозуміти, як багатопартійність стала основою для розвитку демократії, і які виклики виникали на цьому шляху. Попри складнощі, цей період продемонстрував можливість трансформації суспільства через політичний плюралізм і заклав основи для подальшої еволюції демократії в незалежній Словаччині.

Після проголошення самостійності Словаччини партійний розвиток демонстрував різноманіття: з одного боку, були програмні партії з чітко вираженою ідеологічною орієнтацією, а з іншого — партії, які не мали ясного ідеологічного профілю. З середини 1990-х років в партійній системі домінують партії, які є ідейно різнорідними і прагматично налаштованими, з розпливчатим коаліційним потенціалом. Протягом кожних парламентських виборів з'являлися нові партії, які ставали важливими суб'єктами політичного процесу. Партійна система Словаччини в основному складалася з малих політичних партій, що визначає її фрагментарність. Емпіричні показники партійної системи Словаччини свідчать про її нестабільність в той період розвитку, оскільки конфігурація партійного ландшафту змінювалася і демонструвала інколи значний рівень фрагментації. Відсутність чіткої ідеологічної визначеності окремих впливових партій і постійна поява нових політичних сил лише підсилюють цю тенденцію. Ще однією важливою рисою словацької партійної системи була її коаліційність, що обумовлено великою

кількістю малих партій, які часто змушені формувати коаліції для створення стабільних урядів. У 2004 році Словаччина стала членом ЄС, що мало важливий вплив на функціонування партійної системи. Вступ до ЄС не тільки змінив політичний контекст на міжнародному рівні, але й поставив нові вимоги перед словацькими політичними партіями в контексті стратегій, пріоритетів і конкуренції.

Розділ 3

РОЗВИТОК ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ СЛОВАЧЧИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

3.1. Партійна система Словаччини в контексті електоральних циклів 2010-2020 рр.

Парламентські вибори 2010 року відзначалися високою конкуренцією, і нові партії здобули значну підтримку виборців, що відображало продовження процесу фрагментації партійної системи Словаччини. За підсумками парламентських виборів у складі словацького парламенту опинилися представники шести політичних суб'єктів (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Результати парламентських виборів 2010 р.

Політична сила	Частка голосів	Кількість мандатів
Напря́м-СД	34,8%	62
Словацький демократичний і християнський союз-Демократична партія	15,4%	28
Свобода і солідарність	12,1%	22
Християнсько-демократичний рух	8,5%	15
Міст	8,1%	14
Словацька національна партія	5,1%	9

Джерело: [53].

Лівоорієнтована партія «Напря́м-СД» знову здобула найбільшу кількість голосів і, відповідно, депутатських мандатів. Однак отриманих результатів виявилось недостатньо, щоб Р. Фіцо сформував проурядову більшість у

парламенті. Попри зростання парламентського представництва до 62 мандатів, коаліційний потенціал «Напрям-СД» після виборів звузився. Колишні партнери Р. Фіцо по коаліції, СНП і РЗДС, зазнали поразки на виборах, а правоцентристські партії відмовилися від співпраці з «Напрямом-СД». Масивна пропагандистська кампанія «Напрям-СД», спрямована на мобілізацію виборців, що традиційно підтримували СНП і РЗДС, не лише зміцнила їхній електоральний результат, але й знищила шанси на відновлення націонал-популістської коаліції [10, с. 250].

Урядова коаліція в Словаччині після виборів була сформована чотирма правоцентристськими партіями: СДХС-ДП, СіС, ХДР і Міст, які репрезентували широкий спектр ідеологій — від консервативної та ліберальної до християнсько-демократичної, а також інтереси угорської національної меншини. На чолі уряду стала Івета Радічова, яка вела виборчу кампанію від партії СДХС-ДП. Християнські демократи, зокрема, мали значний досвід роботи в уряді в період 1998–2006 рр., коли їхні реформи сприяли демократичним перетворенням, прискорили економічний розвиток і забезпечили вступ Словаччини до ЄС.

Парламентські вибори 2010 року стали успішними для двох нових політичних сил — «Свобода і Солідарність» (СіС) та «Міст», які спільно отримали понад 20% голосів виборців. Обидві партії підтвердили свою політичну життєздатність, подолавши прохідний бар'єр і на наступних виборах.

Особливо переконливим був результат СіС, яку очолював економіст Ріхард Сулік. Заснована у березні 2009 року, партія менш ніж за рік досягла 12,1% підтримки виборців, демонструючи феноменальне зростання електоральної популярності. Передвиборча кампанія СіС базувалася на інноваційних маркетингових технологіях, активній присутності в соціальних мережах і підкресленні контраверсійних тем, таких як декриміналізація марихуани [41, с. 116–119]. Основний електорат партії складався з молоді, мешканців великих міст, підприємців, студентів і активних користувачів

Інтернету. Ідеологічно партія і зараз дотримується принципів правого лібералізму та лібертаріанства, що забезпечує їй вплив на прогресивний і динамічний сегмент суспільства.

Електоральний результат нової партії «Міст», заснованої в червні 2009 року, заслуговує на окрему увагу. «Міст» позиціонувала себе як політичну силу, що сприяє міжетнічній співпраці та налагодженню стосунків між словаками та угорцями, демонструючи помірковану позицію в протипагу радикалізму ПУК. Поряд з ідеями етнічної толерантності, партія продовжувала представляти інтереси угорської нацменшини.

Регіональна специфіка підтримки «Мосту» на виборах 2010 року чітко простежувалася в районах компактного проживання угорської нацменшини на півдні Словаччини. Водночас, партія отримала підтримку не лише серед угорців, але й серед значної частини етнічних словаків. У підсумку партія «Міст» здобула 8,1% голосів, що дозволило їй стати єдиним представником угорської нацменшини в парламенті, оскільки ПУК не змогла подолати 5%-вий бар'єр.

Успіх «Мосту» та інших нових партій, таких як СіС, посилив політичну нестабільність і волатильність у словацькій політиці, контрастуючи зі стабілізацією парламентського представництва, яка була помітною після виборів 2002 і 2006 років. Аналізуючи причини успіху нових партій, слід врахувати контекст світової економічної кризи та фінансових проблем у країнах єврозони, в умовах яких проходили вибори 2010 року. Ці обставини сприяли тому, що виборці віддали перевагу правоцентристським силам із планами жорсткої економії, а не лівим чи лівоцентристським партіям із гаслами масштабних соціальних програм.

Парламентські вибори 2010 року стали завершенням політичної епохи для кількох важливих гравців словацької політики. Вперше поза парламентом залишилася колись потужна політична сила НП-РЗДС, що фактично підвело ризику під багаторічною політичною діяльністю її лідера Владимира Мечіара.

Словацькі націоналісти також втратили значну частину підтримки. СНП лише з мінімальним результатом подолати 5%-вий бар'єр (5,07% голосів), тоді як на попередніх виборах 2006 року отримала 11,7% [53]. Антиугорська риторика мала деякий успіх лише на півночі країни, де частина виборців залишалася чутливою до спекуляцій на тему словацько-угорських суперечностей.

Результати парламентських виборів 2010 року стали відображенням прагнення виборців оновити політичну еліту та переглянути ідеологічні пріоритети. Вибори засвідчили зміну електоральних симпатій, а також зниження підтримки радикальних націоналістичних ідей. Вони не лише привели до зміни урядової коаліції, але й спричинили значну реорганізацію партійної системи, вплинувши на склад і політичний вплив її учасників.

Однак після виборів політична ситуація залишалася нестабільною. Парламентський і урядовий формати співпраці між партіями виявилися тимчасовими та суперечливими. Усередині коаліції виникло багато конфліктів, зокрема між ХДР та СІС через розбіжності у виборі між консервативним та ліберальним курсом урядової політики. Додатково ускладнилися суперечності щодо політики ЄС, особливо стосовно заходів підтримки єврозони.

Ці події створили трицентрову структуру партійної конкуренції: крім традиційного протистояння між правим і лівим центром, з'явився новий самостійний полюс неоліберальної правиці [46, с. 84]. Правоцентристська коаліція виявилася неспроможною забезпечити стабільність і узгодженість у своїй діяльності. Внутрішні суперечності та амбіції партій домінували над їхнім прагненням зберігати владу. У результаті, вже восени 2011 року, через парламентсько-урядову кризу, країна опинилася перед необхідністю проведення позачергових виборів.

Підставою для проведення дострокових парламентських виборів у Словаччині стало голосування у парламенті 11 жовтня 2011 року, під час якого депутати відмовилися висловити вотум довіри уряду Івети Радічової. Ця подія

спричинила внутрішньополітичну кризу, пов'язану із зобов'язаннями Словаччини перед ЄС. Попри політичний контекст, ситуація мала й тактичний вимір, оскільки опозиція, очолювана Напрям-СД, скористалася суперечностями серед коаліційних партнерів. 13 жовтня було ухвалено рішення призначення виборів на 10 березня 2012 року.

Виборча кампанія 2012 року проходила у напруженій соціальній атмосфері та супроводжувалася численними корупційними скандалами, порушеннями виборчого процесу та протестами громадськості. Експерти назвали цю кампанію однією з найбрудніших в історії країни. Водночас день голосування відбувся в спокійних умовах, без значних організаційних порушень [12, с. 124]. У дострокових виборах взяли участь рекордні 26 політичних суб'єктів, але п'ятивідсотковий бар'єр подолали лише шість партій (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Результати парламентських виборів 2012 р.

Політична сила	Частка голосів виборців	Кількість мандатів
Напрям-СД	44,4%	83
Християнсько-демократичний рух	8,8%	16
Звичайні люди і незалежні особистості	8,6%	16
Міст	6,9%	13
Словацький демократичний і християнський союз-Демократична партія	6,1%	11
Свобода і солідарність	5,9%	11

На парламентських виборах 2012 року значна частка голосів (19,3%) не була перетворена на мандати, оскільки її отримали партії, які не подолали прохідний бар'єр. Ці голоси були перерозподілені між партіями-переможцями. Безпрецедентним, але передбачуваним, став успіх партії Напря́м-СД, яка продовжила демонструвати зростання свого електорального потенціалу від виборів до виборів. Цей результат став історичним, адже вперше за весь період вільних виборів у Словаччині одна партія змогла здобути понад половину місць у парламенті (83 мандати) і самостійно сформувати уряд, ставши домінуючою силою в політичній системі.

До подібного результату наближався РЗДС на виборах 1994 року, коли партія здобула 37% голосів і майже половину місць у парламенті (74 з 150), але тоді їй не вдалося сформувати однопартійний уряд. Успіх партії Напря́м-СД підтвердив, що у словацькій політиці досі зберігаються традиції сильної партії [17, с. 36]. Важливим аспектом цього результату є те, що Напря́м-СД здобув більшість голосів у всіх виборчих округах, за винятком трьох південних, де компактно проживає угорська національна меншина.

Попри те, що партія Напря́м-СД неодноразово проходила до парламенту і лідувала за результатами голосування, не завжди її перемога призводила до здобуття урядових портфельів. У 2002 році партія зайняла третє місце з 13,5% голосів, але залишилася в опозиції; у 2006 році, отримавши 29,1% голосів, Напря́м-СД очолив коаліцію; у 2010 році, попри лідерство з 34,8% голосів, партія Р. Фіцо не змогла сформувати уряд через обмежений коаліційний потенціал. У 2012 році Напря́м-СД здобув перемогу як електорально (отримавши найбільшу кількість голосів), так і політично (став однопартійним урядом). Окрім того, посиленню політико-владного впливу прем'єра Р. Фіцо сприяла підтримка президента І. Гашпаровича.

У контексті парламентських виборів 2012 року проявилася чітка фрагментація правоцентристського табору і асиметрія партійно-політичного ландшафту на користь лівоцентристської сили. Напря́м-СД, будучи

лівоорієнтованою партією, отримав на виборах 2012 року більше голосів, ніж увесь ліберально-консервативний табір (СДХС-ДП, ХДР, Міст, СіС, ЗЛіНО). Асиметрія була особливо відчутною, оскільки Напрям-СД позиціонувався як відносно згуртована політична сила, в той час як правоцентристський табір, по-перше, втратив свого лідера — СДХС, по-друге, залишався фрагментованим. Правоцентристський сегмент словацької партійної системи є диференційованим як за програмно-ідеологічним, так і за кількісним складом: європейсько орієнтовані партії (СДХС, ХДР, Міст) і частково європокритичні партії (СіС, ЗЛіНО), етнічно орієнтовані угруповання (словацькі/угорські) в етаблованих партіях (СДХС, ХДР) і молодіжних об'єднаннях (ЗЛіНО, частково СіС).

Попри фрагментацію правоцентристського табору та асиметрію партійно-політичного спектра, ідеологічні уподобання словацьких виборців у межах «ліво-правої» шкали залишалися стабільними і збалансованими, про що свідчать також результати інших учасників парламентських виборів 2012 року. Однак Напрям-СД вдалося мобілізувати свій електорат, тоді як праві партії, які переживали кризу, не змогли залучити своїх традиційних виборців на виборчі дільниці.

Парламентські вибори 2012 року показали домінування соціально-економічної лінії конфлікту, пов'язаної з кризою єврозони, необхідністю стабілізації державного бюджету та посилення соціальних гарантій у важких економічних умовах. У квітні 2012 року був сформований однопартійний уряд на чолі з Р. Фіцо.

За підсумками виборів 2012 року зберігся характерний для словацької політики тренд нових партій та об'єднань, які вперше здобувають парламентське представництво. Зокрема, до парламенту потрапила нова партія «Звичайні люди і незалежні особистості», яка отримала 8,55% голосів, орієнтуючись на правоцентристські цінності та протестні настрої. ЗЛіНО – це не традиційна партія, а виборчий проект І. Матовіча, що базувався на вільному об'єднанні учасників у списку кандидатів і автономії кожного члена.

Націонал-радикальна складова парламенту значно послабилася, оскільки СНП на виборах 2012 року не пододала 5%-го бар'єра, отримавши лише 4,55%. Однак зниження її електорального потенціалу порівняно з виборами 2010 року було незначним – на 0,52%. Також етнічно орієнтована партія ПУК втратила лише незначну кількість голосів на виборах 2012 року, порівняно з 2010 роком (4,28% і 4,33% відповідно). Результати СНП та ПУК свідчать про два важливі моменти: по-перше, національне питання не стало пріоритетним для виборців у 2012 році; по-друге, ці політичні сили зберігають стабільне електоральне поле, яке може бути активізовано у разі загострення національних проблем [10, с. 256].

Незначне оновлення парламентського представництва, відсутність в парламенті антисистемних і радикальних партій, а також помірний характер партійної конкуренції на виборах 2010 та 2012 років свідчать про те, що словацька партійна система стала ближче до типу «поміркованого плюралізму». Варто також зауважити, що результати парламентських виборів 2012 року суттєво відрізняються від «вишеградського» контексту, зокрема через явне домінування лівоцентристської партії та значне ослаблення ліберально-консервативного табору.

Чергові парламентські вибори 2016 року засвідчили динамічний розвиток партійної системи Словаччини, яка відображає актуальні виклики та проблеми, що турбують громадян. Однак, в контексті останніх електоральних циклів, зокрема виборів 2016 р., можна виокремити кілька тенденцій партійно-політичного розвитку, які викликають занепокоєння серед експертів. Зміни в структурі партійної системи ставлять під питання здатність партій виконувати свої функції та стабільність політичної системи Словаччини в цілому.

За результатами парламентських виборів 2016 року розпалося «структурне ядро» словацької партійної системи, яке впродовж двох десятиліть забезпечувало її стабільність і прогнозованість розвитку. Це ядро складалося з трьох політичних сил: Напрям-СД, СДХС-ДП і ХДР, що ідеологічно представляли лівий і правий центр, а також мали значний досвід

як урядової, так і опозиційної діяльності [10, с. 259]. Проте, у 2016 році СДХС-ДП набрали лише 0,26% голосів і не потрапили до парламенту, ХДР отримала 4,94%, але також не пройшла, а електоральний результат Напрям-СД зменшився на 16% голосів, що означало втрату 34 мандатів у порівнянні з виборами 2012 року [53].

Ці зміни свідчать про ослаблення традиційних партій і символізують зміну моделі функціонування партійно-політичної системи Словаччини

Плюралізація парламентського представництва не сприяє стабільності словацької парламентсько-урядової системи. За підсумками виборів 2016 року у парламенті Словаччини було представлено вісім політичних суб'єктів, що вказує на подальше ускладнення політичної ситуації в країні (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Результати парламентських виборів 2016 р. [53].

Політична сила	Частка голосів	Кількість мандатів
Напрям – СД	28,3%	49
Свобода і солідарність	12,1%	21
Звичайні люди і незалежні особистості – НОВА	11,0%	19
Словацька національна партія	8,6%	15
Котлебівці-Народна партія Наша Словаччина	8,0%	14
Ми родина – Борис Коллар	6,6%	11
Міст	6,5%	11
Мережа	5,6%	10

Джерело: [53].

Словацька партійна система характеризується великою фрагментованістю, оскільки складається з невеликих партій, яким часто складно знайти спільну основу для коаліційної співпраці. Це видно з великої

кількості суб'єктів виборчого процесу, включаючи партії, об'єднання та коаліції, які нерідко формуються з політичних груп із власними інтересами. Таке об'єднання політичних сил є досить умовним, оскільки часто спричинене необхідністю подолання високого п'ятивідсоткового бар'єру. У реальній політичній діяльності це призводить до значної конфліктності, що ускладнює стабільність партійних утворень.

Протягом періоду з 2010 по 2016 рр. партійна система оновилася на 75%, оскільки 6 з 8 партій, представлених у нинішньому парламенті, до 2010 року не мали досвіду роботи в Національній раді Словаччини. Це оновлення вносить елементи нестабільності в партійну систему, що контрастує з стабілізуючими тенденціями, які підтримуються традиційними партіями [10, с. 260].

Щодо ідеологічної складової, словацький партійний ландшафт включає як партії з виразною ідейно-політичною орієнтацією, так і партії з нечітким ідеологічним профілем. Аналізуючи партійну систему за двомірною шкалою «ліві – праві», можна побачити асиметрію. За результатами виборів 2016 року до парламенту потрапили шість партій, що репрезентують праву частину ідеологічного спектра (СіС, СНП, ЗЛіНО – НОВА, Міст, Мережа, Ми родина – Борис Коллар), одна крайня права політична сила (Котлеба – НП НС) і один лівоцентристський суб'єкт – Напря-м-СД.

У 2016 році була створена ідеологічно неоднорідна коаліція, яка включала чотири партії: «Напря-м-СД», СНП, «Міст» і «Мережа». Хоча коаліція мала серйозні ідеологічні відмінності, це не завадило Р. Фіцо сформувати цей політичний симбіоз, в якому він об'єднав націоналістів із СНП і представників угорської меншини з партії «Міст». Така коаліція мала обмежену суспільну легітимність і, як виявилось згодом, внутрішні труднощі в процесі реалізації політики.

Також важливим є ослаблення націонал-радикалізму в партії СНП, що значно підвищує її коаліційний потенціал. За часів Я. Слоти партія була ексцентричною правою силою, активно використовуючи націоналістичну

риторику, зокрема антиугорську, антиромську, ксенофобську, антисемітську та гомофобну. Однак після періоду радикальних заяв і дій під керівництвом Слоти, партія змінила свою політичну стратегію, ставши менш радикальною і здатною до коаліційних домовленостей, що полегшує її інтеграцію в більш широкий політичний процес.

У жовтні 2012 року партію СНП очолив А. Данко, який започаткував процес зниження націоналістичної риторики та екстремальних гасел. Під його керівництвом програма партії на виборах 2016 року більше не містила антиугорських чи антиромських гасел. Натомість, акцент було зроблено на захисті національної держави та критиці політики мультикультуралізму, зокрема, щодо нелегальної імміграції, яка могла б зашкодити соціальній, культурній та релігійній інтегрованості словацького суспільства. Партія все ще має сильний євроскептичний елемент.

Ще однією суттєвою тенденцією, що почало спостерігатися в словацькій політиці, це зростання популізму. У виборчих кампаніях усе частіше використовуються необґрунтовані обіцянки і демагогічні гасла, що мають на меті залучення виборців.

Деструктивним є поєднання популістичної риторики з протестом проти всіх, яке демонструють партії «Ми родина – Борис Коллар», «ЗЛіНО» та «Котлеба – НП НС». Спираючись на протестний настрій виборців, незадоволених мейнстрімними партіями, ці політичні сили разом отримали приблизно чверть голосів на виборах 2016 року. Їхня стратегія полягала в необмеженій критиці чинного істеблїшменту, не пропонуючи чіткої та обґрунтованої альтернативи для вирішення економічних і соціальних проблем. При цьому лише одна партія в парламенті, «Котлеба – НП НС», використовувала антидемократичний популізм.

Успіх ультраправої політичної сили «Котлеба – Народна партія Наша Словаччина» на виборах 2016 року викликав широкий негативний резонанс, що вийшов за межі Словаччини. Вперше в історії постсоціалістичної країни до парламенту увійшла політична сила, діяльність якої має ознаки

правоекстремізму. Попри прогнози соціологів, партія «Котлеба – НП НШ» пододала 5%-ий бар'єр і здобула місця в парламенті. Результати виборів 2016 року та успіх «Котлебівців» стали несподіванкою та шоком для словацького суспільства. Мас-медіа, політики та науковці в Словаччині не обмежувалися політичною коректністю, відкрито називаючи партію неонацистською та неофашистською [47, с. 3]. Її ідеологія поєднує ультранационалізм, популізм, євроскептицизм та антиглобалізм.

Практична діяльність партії «Котлеба – Народна партія Наша Словаччина» характеризується проявами екстремізму, зокрема через організацію протестних акцій проти мігрантів та ромів. Однак після входження до парламенту партія зосередилася на законодавчій діяльності, що послабило радикалізм її риторики та акцій.

Успіх партії на виборах 2016 року активізував зусилля словацьких медіа, громадських організацій, політичних партій та науковців у боротьбі з правим екстремізмом. Вони почали проводити інформаційні антиекстремістські кампанії, що вплинуло на мобілізацію противників ультраправих сил. Попри очікування, що присутність крайніх правих у парламенті буде короткочасною, їх підтримка продовжує зростати.

Створення у 2016 році коаліції за участі лівих, правих, націоналістичної СНП і партії угорської меншини «Міст» стало свідченням прагнення владної еліти об'єднати зусилля перед новими викликами. Однак це не означало послаблення традиційних протиріч, а радше демонструвало адаптацію політичних акторів до зміненої реальності.

Зростання запиту словацького суспільства на альтернативні політичні сили, які відкидають традиційні партії й ставлять під сумнів демократичні цінності, відображає нові ризики для демократичного розвитку в країнах Центрально-Східної Європи.

Парламентські вибори 2020 року у Словаччині проходили на тлі глибокої суспільно-політичної кризи, зумовленої урядовою нестабільністю, корупційними скандалами, резонансним вбивством журналіста Яна Куціака та

масовими протестами. У цих умовах словацьке суспільство висловило запит на новий курс розвитку держави та готовність до суттєвих політичних змін. Парламентські вибори вплинули на політичний ландшафт країни, викликавши широкий резонанс у наукових колах [48; 52].

Результати виборів стали несподіваними та виявили кілька нових тенденцій у партійно-політичному розвитку країни. До парламенту пройшли шість політичних сил, які разом отримали 71,5% голосів виборців. Водночас 18 партій не змогли подолати 5%-вий бар'єр, через що 28,5% голосів виборців виявилися «втраченими».

Ця ситуація, коли значна частина голосів не була конвертована у мандати, створює додаткові виклики для політичної системи. В умовах кризи довіри до влади ігнорування частини електоральної волі підриває легітимність політичного представництва, посилює розчарування громадян у виборчому процесі та створює ризики для стабільності демократичних інституцій.

Таблиця 3.4.

Результати парламентських виборів 2020 р. [53].

Політична сила	Частка голосів	Кількість мандатів
Звичайні люди і незалежні особистості	25,02 %	53
Напря-СД	18,29 %	38
Ми родина	8,24 %	17
Котлебівці-Народна партія Наша Словаччина	7,97 %	17
Прогресивна Словаччина/Разом (коаліція)	6,96 %	0
Свобода і солідарність	6,22 %	13
За людей	5,77 %	12

Джерело: [53].

Вибори 2020 року в Словаччині засвідчили значну електоральну перемогу широкоспектрального руху «Звичайні люди і незалежні особистості», що очолений Ігорем Матовічем, став новим лідером в партійній системі країни. Перемога ЗЛіНО стала відображенням зміни пріоритетів виборців, зокрема, через посилення уваги до питань корупції та зловживань у вищих ешелонах влади.

Ідеологічний профіль партії є еkleктичним і аморфним, поєднуючи консервативні та ліберальні погляди з протестними гаслами. Лідер ЗЛіНО, Ігор Матовіч, відзначається харизматичним, скандальним стилем спілкування з виборцями, що включає гнучке реагування на суспільні запити. Партія побудувала свою кампанію на популістських гаслах боротьби з мафією та корупцією, а також протиставленні «простих людей» і «корумпованих політиків», що знайшло відгук серед громадськості, особливо серед тих, хто був незадоволений правлячою партією «Напря́м-СД» та її лідером Робертом Фіцо [8, с. 281].

Що стосується політичного спектра, то ліва частина значно ослабла після поразки «Напря́м-СД», а праві сили, хоча і здобули більшість у парламенті, не змогли повністю реалізувати свій електоральний потенціал. Зокрема, неочікуваним став провал ліберальної коаліції «Прогресивна Словаччина» та «Разом», які не змогли подолати 7%-й бар'єр, втративши шанс здійснити системні перетворення в країні на ліберальній ідеологічній основі. Це призвело до послаблення впливу ліберальних політичних сил (Свобода і солідарність, Разом, Прогресивна Словаччина, За людей) у політичному житті Словаччини.

Попри очікування, результати виборів 2020 року не призвели до значного посилення позицій праворадикальної партії «Котлебівці-НПНС», яка демонструє ознаки правоекстремістської ідеології. Партія зберегла свій попередній рівень підтримки на рівні 8% голосів, що свідчить про стабільний, але незначний зріст. Водночас, важливою є її здатність залучати молодь, що надає їй потенціал для подальшого зростання.

Зростання популярності ультраправих гасел «Котлебівці-НПНС» можна пояснити низкою причин. Однією з ключових є низька довіра частини виборців до політичної еліти та традиційних партій, а також незадоволеність соціально-економічним становищем, зокрема серед менш захищених верств населення. Крім того, ісламофобія, негативне ставлення до міграції з мусульманських країн та традиційні антиромські настрої в деяких регіонах також сприяли підтримці ультраправих сил. Ці фактори продовжують впливати на електоральні вподобання і забезпечують стабільну підтримку для «Котлебівці-НПНС», незважаючи на відносно обмежений рівень їхнього електорального результату [11, с. 52].

Електоральні перспективи партії «Котлебівці-НПНС» зміцнилися на фоні слабких результатів інших націоналістичних сил, зокрема СНП, яка не змогла подолати виборчий бар'єр і не потрапила до парламенту. Партія М. Котлеби зберігає свій ідеологічний профіль, що поєднує ультранационалізм, популізм, євроскептицизм і антиглобалізм, що відповідає потребам частини виборців, які шукають альтернативу традиційним політичним силам.

Водночас, результати виборів 2020 року продемонстрували суттєве ослаблення етнопонаціональних сил у парламенті. Вперше з 1990 року в словацькому парламенті не буде партії, яка представляє інтереси угорської спільноти, яка становить близько 10% населення країни. Причиною цього стало незадоволення частини угорської громади участю партії «Міст» у суперечливій коаліції з «Напря-СД» та «СНП» у період 2016-2020 років, що негативно позначилося на результатах партії на виборах (2,1%). Також інші політичні сили, які репрезентують угорців, не потрапили до парламенту. Це підкреслює складність політичної ситуації для представників угорської громади в Словаччині, адже жодна з партій, які мали б їх інтереси, не змогла здобути значної підтримки в парламенті [24].

Результати парламентських виборів 2020 року в Словаччині показали значну зміну політичної ситуації, в тому числі ослаблення традиційних націоналістичних та партій, що колись домінували. Зокрема, СНП не змогла

подолати виборчий бар'єр. Цей результат став наслідком змін у її політичному курсі: СНП відмовилася від радикальних націоналістичних позицій, намагаючись стати більш поміркованою, що призвело до втрати частини свого протестного електорату.

Ці вибори також засвідчили, що національне питання не стало головним для виборців у 2020 році, поступившись проблемам корупції та злочинності у владі. Окрім того, кризу національної ідентичності доповнила криза конфесійної ідентичності, що видно з поразки християнських демократів з партії ХДР на парламентських виборах вдруге поспіль.

Значно ослабли політичні позиції партії «Напряв-СД», яка була при владі майже безперервно з 2006 року. Попри те, що партія отримала друге місце на виборах 2020 року (18,3%), її коаліційний потенціал був мінімальним, оскільки партнери по коаліції, СНП і «Міст», не подолали виборчий бар'єр. Криза в партії поглибилася після внутрішнього розколу, що призвів до утворення нової партії «Голос-СД» під керівництвом колишнього прем'єра П. Пеллегріні.

Парламентські вибори 2020 року в Словаччині підтвердили важливу тенденцію до структурної трансформації партійної системи, зокрема через зростання нових політичних сил і об'єднань. Одним з таких нових суб'єктів стала партія экс-президента А. Кіски «За людей» (5,77%), яка позиціонується як правоцентристська, проєвропейська сила, що поєднує ліберальні та консервативні гасла.

Суттєвим є і те, що партійна система Словаччини зазнає подальшої ерозії «структурного ядра», яке раніше складалося з усталених програмних партій. Натомість зростає вплив партій, які часто не мають чітко сформульованих ідеологічних позицій або досвіду в політичній діяльності [8, с. 281]. Це ускладнює прогнозування розвитку партійно-політичної системи країни.

Популізм став ключовою тенденцією в політичних кампаніях. Партії використовують протестні заклики, соціальну демагогію та національний

популізм, які сприймаються виборцями як електорально привабливі теми. Ці гасла активно використовуються як опозиційними, так і владними силами, з різною інтенсивністю залежно від їхнього політичного статусу.

В цей період, насамперед після парламентських виборів 2016 року в Словаччині зберігається тенденція до фрагментації, деконцентрації та дестабілізації партійної системи. Це підтверджується емпіричними замірами, зокрема індексом ефективної кількості партій. За результатами парламентських виборів 2016 року, індекс ефективної кількості партій досяг 5,7 — одного з найвищих показників в історії Словаччини (див. табл. 3.5).

Таблиця 3.5.

Емпіричний вимір діяльності політичних партій Словаччини (за результатами виборів 2010-2020 рр.) [10]

Показник	2010 р.	2012 р.	2016 р.	2020 р.
Індекс ефективної кількості партій	4,0	2,8	5,6	4,3
Індекс агрегації	6,9	9,3	3,5	5,9
Кількість політичних суб'єктів у парламенті	6	6	8	6

Джерело: [53; 10].

Також нестабільність партійної системи засвідчує індекс агрегації, який вимірює рівень концентрації партійної систем. За результатами парламентських виборів 2016 року цей показник знизився до 3,5. Такий низький індекс агрегації вказує на слабку концентрацію влади в руках партій і підтверджує ослаблення позицій партії «Напряв-СД», а отже — на зростання фрагментації партійної системи.

Отже, цей період характеризується значним оновленням парламентського складу, присутністю в парламенті політичних сил антисистемної та екстремістської орієнтації, а також високим рівнем партійної конкуренції. Це свідчить про те, що словацька партійна система наближається

до моделі «поляризованого плюралізму» за класифікацією Дж. Сарторі. Одночасно, послаблення ролі партії «Напря́м-СД» вказує на тенденцію до переходу Словаччини до типу «багатопартійної системи без домінуючої партії», згідно з типологією Ж. Блонделя. У таких умовах існує ризик зниження стабільності парламентсько-урядової системи, оскільки фрагментація партійного ландшафту ускладнює формування стабільних коаліцій.

3.2. Розстановка політичних сил в результаті парламентських виборів 2023 року

Останні парламентські вибори, які відбулися восени 2023 року, стали наслідком тривалої урядової кризи, що виявила слабкі місця в партійній системі країни. Ця криза не лише продемонструвала політичні та ідеологічні суперечності між коаліційними партіями, а й підкреслювала глибокі персональні конфлікти між їх лідерами. Економічні проблеми, енергетична криза, наслідки пандемії та питання міграції стали важливими темами в партійних програмах, але вони отримали різні трактування в залежності від політичної орієнтації партій. Таке розмаїття підходів також підвищує рівень фрагментації партійної системи, оскільки партії мають труднощі в досягненні компромісу, що призводить до частих криз і перевиборів. Російсько-українська війна стала важливим фактором, який ще більше розділив партії на прихильників і противників підтримки України. Це також підкреслило ідеологічні розбіжності між різними політичними силами.

Під час передвиборчої кампанії політичні сили активно використовували нові та старі гасла, що дозволяло охопити більш широкий спектр електорату. Напря́м-СД на чолі з Р. Фіцо вибудовував свою кампанію навколо агресивної популістської риторики, комбінуючи ліві й праві гасла та звертаючись до виборців антисистемної орієнтації. Внутрішня політика партії зосереджувалася на подоланні економічної кризи, забезпеченні соціальних

стандартів, захисті словацької ідентичності, безпеці кордонів і міграції, що традиційно мають велике значення для виборців. Окрему увагу в риториці партії приділяли питанням зовнішньої політики, насиченим проросійською пропагандою, спрямованим на розчарованих і дезорієнтованих громадян. Зокрема, Р. Фіцо обіцяв припинення військової допомоги Україні та виступав проти посилення антиросійських санкцій.

Підтримка Напряма-СД стабільно зростала протягом 2023 року, що, зокрема, можна пояснити значним суспільним невдоволенням урядами коаліції 2020–2023 років, в яких ключову роль відігравала партія ЗЛіНО.

Р. Фіцо прагнув подати електоральний вибір словацьким громадянам як протистояння між хаосом і нестабільністю, які він приписував партіям на чолі з ЗЛіНО, та передбачуваністю і порядком, що історично асоціювалися з урядами під керівництвом Напряма-СД [9, с. 42].

Політична сила «ЗЛіНО і приятелі» (ЗЛіНО), очолювана І. Матовичем, прагнула звести розуміння вибору громадян до дилеми між «мафіозним» правлінням Напряма-СД та продовженням своєї антикорупційної політики [50]. Вони акцентували увагу на боротьбі з корупцією, що стало ключовим елементом їхньої політичної платформи, намагаючись сформувати образ себе як єдиної сили, здатної протистояти корупції в країні.

На парламентських виборах 2023 року ЗЛіНО об'єдналося в коаліцію з партіями «За людей» і «Християнська унія», що призвело до підвищення виборчого порогу до 7% голосів для цього об'єднання. Це був крок, спрямований на забезпечення більшої підтримки виборців і створення ширшої коаліції, здатної посилити позиції цих партій на виборах. Однак таке злиття також підвищувало ризики фрагментації та ускладнювало внутрішні домовленості між партнерами, що є характерним для словацької політичної системи з її високим рівнем політичної фрагментації та персоніфікації.

Ліберальна партія «Прогресивна Словаччина», яка активно нарощувала електоральний потенціал перед виборами, позиціонувала себе як «третья сила», відмежовуючись від негативної політичної спадщини урядів Р. Фіцо та І.

Матовича. Партія виступала за всебічну підтримку України та посилення антиросійських санкцій, зобов'язуючись захищати принципи ліберальної демократії та євроатлантичний вектор розвитку [9, с. 43].

Інша правоцентристська партія «Свобода і солідарність» (СіС), очолювана Р. Суліком, дотримувалася лінії правого лібералізму та ліберталізму, активно використовуючи інноваційні маркетингові технології та активно комунікуючи через соціальні мережі. Вони підтримували «м'який» євроскептицизм у зовнішній політиці, виступаючи за антиросійські санкції, проте залишаючись обережними в питаннях підтримки України. Подібну зовнішньополітичну позицію мала й партія «Християнсько-демократичний рух» (ХДР), яка в Україні підтримувала проєвропейську політику та пропагувала традиційні християнські цінності.

На відміну від агресивної кампанії Напря-м-СД, лідер лівоцентристської партії «Голос-СД» П. Пеллегріні вибудовував більш помірковану позицію як у внутрішній політиці, так і в міжнародних питаннях. Партія акцентувала на розв'язанні соціальних проблем, нелегальної міграції, зростанні цін на енергоносії та проєвропейських орієнтаціях, хоча її позиція щодо російсько-української війни була неоднозначною.

Для України важливою була перемога партій правоцентристського спектра, таких як «Прогресивна Словаччина», «Свобода і Солідарність», «Християнсько-демократичний рух», які мали прозахідну та проукраїнську позицію у контексті війни з російським агресором. Окрім Напря-м-СД, проросійські наративи підтримували й представники крайньої правих, зокрема партії НПНС, Республіка, СНП [20, с. 37–38], які також мали шанси потрапити до парламенту.

Загалом передвиборча ситуація відображала поляризацію суспільства, суперечливість поглядів, зокрема щодо російсько-української війни, а також розчарування словаків діяльністю попередніх урядів [7, с. 288]. Однак на парламентських виборах 2023 року явка склала 68,51%, що стало електоральним рекордом за останні два десятиліття. Така висока активність

виборців стала несподіванкою, враховуючи попередній рівень апатії та розчарування серед населення. За результатами виборів 2023 року 7 з 25 партій подолали виборчий бар'єр та отримали представництво у національному парламенті (див. табл. 3.6).

Таблиця 3.6.

Результати парламентських виборів 2023 р.

Політична сила	Частка голосів	Кількість мандатів
Напря́м-СД	22,94 %	42
Прогресивна Словаччина	17,96%	32
Голос-СД	14,7%	27
Звичайні люди і незалежні особистості	8,89 %	16
Християнсько-демократичний рух	6,82 %	12
Свобода і Солідарність	6,32 %	11
Словацька національна партія	5,62 %	10

Джерело: [53].

Партія «Напря́м-СД» здобула перемогу на парламентських виборах 2023 року, отримавши 22,94% голосів, що дозволило їй випередити головного конкурента, партію «Прогресивна Словаччина», яка набрала 17,96%. Результати виборів продемонстрували, що політичне домінування «Напря́м-СД» ще не закінчилося, попри припущення про його завершення.

Для партії «Прогресивна Словаччина» (ПС) цей результат став найкращим за всю її історію, хоча всередині партії та серед електорату були очікування більшого. На попередніх виборах 2020 року, у коаліції з партією «Разом», ПС не змогла подолати 7%-й виборчий бар'єр, отримавши лише 6,97% голосів [53]. Проте за останні роки ПС суттєво зміцнила свій

електоральний потенціал, що дозволило їй зайняти позицію провідного представника ліберального табору в словацькій політиці. Партія успішно скористалася зміною настроїв виборців і посиленням запиту на прогресивну ліберальну політику, зокрема серед міського електорату та молоді. Це дало змогу ПС не лише відновити довіру виборців, а й претендувати на роль головної опозиційної сили в парламенті.

Наразі «Прогресивна Словаччина» має перспективи посилити свій вплив, адже партійна система Словаччини залишається фрагментованою, а її ліберальний порядок денний стає привабливим для тих, хто шукає альтернативу консервативним і націоналістичним політичним силам. Успіх ПС також відображає загальну тенденцію до пошуку нових лідерів і політичних ідей, здатних забезпечити сталий розвиток країни в контексті європейської інтеграції та сучасних викликів.

Оскільки жодна з партій, ані «Напря́м-СД», ані ПС, не здобула більшості для формування уряду, партія «Голос-СД» отримала вирішальну роль у створенні стабільної коаліції. Попри зниження електоральної підтримки в останні місяці перед виборами, партії вдалося здобути 14,7% голосів і вперше потрапити до парламенту. Однак формування коаліції з «Напря́м-СД» несе ризики для «Голос-СД», оскільки партія Петра Пеллегріні може бути поглинена більш потужним партнером через їхню ідеологічну схожість, а також досвід Роберта Фіцо в асиміляції електорату своїх коаліційних партнерів [9, с. 45].

Словацька політика зберігає тенденцію до появи нових партій, які вперше здобувають парламентське представництво, зокрема партії «Голос-СД» та «Прогресивна Словаччина». Незважаючи на зниження підтримки порівняно з попередніми виборами, коаліція на чолі зі ЗЛіНО здобула 8,89% голосів, перевершивши очікування. Проте її коаліційний потенціал обмежений через невдачі в урядуванні та скандальну репутацію Ігоря Матовича.

До парламенту повернулися дві політичні сили, які вже мали досвід роботи в коаліціях: консервативний Християнсько-демократичний рух та

націоналістична СНП. Християнсько-демократичний рух отримав 6,8% голосів і здобула парламентське представництво після двох невдач на попередніх виборах (2016 та 2020 роки). СНП отримала 5,6% голосів і знову стала партнером «Напря-м-СД» у коаліції. Крім того, СіС зберегла підтримку понад 6%, що також дозволило їй залишитися представницею парламенту.

Примітно, що після двох каденцій парламент залишила партія «Котлебівці-НПНС», відома своїми правоекстремістськими поглядами. У 2023 році партія втратила понад 7% голосів порівняно з попередніми виборами, не здобувши навіть 1% підтримки. Це стало результатом внутрішньополітичної нестабільності, розколів та зростання конкуренції серед крайніх правих партій.

Важливим аспектом є також поразка правопопулістської партії «Ми родина», яка не змогла подолати виборчий бар'єр (2,21%) через внутрішні скандали і нездатність консолідувати свою електоральну базу. Ще одна націоналістична партія, «Республіка», хоча й продемонструвала зростання електорального рейтингу, не пододала виборчий поріг (4,75%), і не потрапила до парламенту [53].

Таким чином, хоча представництво ультраправих партій у Словаччині послабилося після виборів 2023 року, загальний електоральний потенціал таких сил продовжує зростати. Причини популярності праворадикальних партій включають високий рівень недовіри громадян до мейнстримних політиків, несприятливу соціально-економічну ситуацію та привабливість антиміграційних і націоналістичних гасел.

Ще одним важливим моментом є відсутність представництва угорської спільноти у парламенті, оскільки об'єднання «Альянс» не пододало виборчий бар'єр (4,38%), що відображає триваючу кризу серед угорських партій і політиків у Словаччині. Це обмежує можливості парламентського представництва для цієї меншини. Ця ситуація має кілька важливих наслідків. По-перше, угорська спільнота втрачає можливість безпосередньо впливати на ухвалення рішень у парламенті. По-друге, відсутність представництва

посилює ризик політичної маргіналізації угорської спільноти, що може негативно вплинути на міжетнічні відносини в країні.

У проєкції двомірної шкали «ліві – праві» результати виборів і розподіл місць у парламенті продемонстрували певне збалансоване представництво партій: дві лівоцентристські партії (Напря-СД та Голос-СД) в кількісному відношенні врівноважують чотири праві партії. Однак варто підкреслити умовність ідеологічних розмежувань та гнучкість підходів партій до реалізації своїх програм, оскільки на сучасному етапі в партійній системі Словаччини переважають ідейно різноманітні, прагматично налаштовані партії з нечітким коаліційним потенціалом [28, с. 275]. Через ідеологічну строкатість і фрагментованість політичного спектра словацьким партіям постійно доводиться шукати компроміси для представництва в парламенті, створення та підтримки стабільності коаліцій.

У контексті післявиборної політичної ситуації виникло два основні варіанти коаліцій: перший – на чолі з Напря-СД, а другий – під проводом ПС. Найбільш ймовірним видавався перший варіант, що в результаті підтвердився створенням коаліційного уряду з представників Напря-СД, Голос-СД і СНП.

Проте цей формат коаліційної співпраці не можна вважати перспективним і стабільним, насамперед через ідеологічні розбіжності між партнерами та внутрішню крихкість коаліційних партій (зокрема, СНП). Разом з тим ці партії та політики вже мали досвід співпраці, що дає підстави сподіватися на можливість конструктивних відносин для забезпечення стабільності коаліції. Внутрішня стабільність коаліції значною мірою залежатиме від підтримки партійної дисципліни, дотримання угод між партнерами та встановлення конструктивної комунікації між ними.

Варто зазначити, що в ідеологічному контексті Словаччина вже не вперше демонструє цікаві варіанти політичного симбіозу лівоцентристських сил з правими та націонал-популістськими партіями. Раніше досвідчений політик Р. Фіцо неодноразово знаходив можливості для співпраці з правими та правоцентристськими партіями, навіть коли останнім було складно дійти

спільної згоди. Однак такі підходи часто зустрічають опір як з боку виборців, так і з боку європейських партнерів. У жовтні 2023 року європейські соціалісти (PES) ухвалили рішення призупинити повне членство Напря-м-СД та асоційоване членство Голос-СД. Керівництво PES критикувало партію Напря-м-СД за відхід від основних цінностей європейських соціалістів, за формування уряду разом з націоналістичною СНП, а також за її проросійську позицію, зокрема за відмову надавати військову допомогу Україні [54].

Словацькі партії переважно є лідерськими проєктами, що зосереджуються навколо відомих особистостей, таких як Р. Фіцо, П. Пеллегріні, І. Матович та інші. Високий рівень персоніфікації партій, з одного боку, зміцнює їхню ідентифікацію електоратом, що дає короткострокові переваги для мобілізації виборців. Партійно-політичний розвиток Словаччини характеризується поєднанням персоніфікованої політики, фрагментованого партійного ландшафту та внутрішньої слабкості парламентських партій, що постійно веде до оновлення партійної системи і нестабільності урядів.

Результати парламентських виборів 2023 року та створення урядової коаліції не призвели до ослаблення внутрішньої поляризації в словацькому суспільстві та політиці, оскільки перші кроки нової влади стали суперечливими, викликаючи суспільне несприйняття та опір з боку опозиції. Популістська, антизахідна та пропутінська риторика Р. Фіцо викликає побоювання щодо можливого виникнення ще одного неліберального режиму в Центральній Європі. Уряд Р. Фіцо може спробувати послабити верховенство права, переслідувати незалежні медіа та громадські організації, щоб убезпечити себе від подальших розслідувань і критики. Однак коаліція не має достатньої більшості для внесення змін до Конституції, що обмежує її можливості щодо демонтажу правової держави та демократичних інститутів [9, с. 47].

Прихід до влади уряду Р. Фіцо може посилити напруженість у вже нестабільному консенсусі щодо зовнішньої політики ЄС. Таким чином, сучасний партійно-політичний розвиток Словаччини порушує низку

важливих питань як у внутрішньополітичній площині, так і в міжнародному контексті, включаючи відносини з Україною, ЄС, НАТО та загалом із західними союзниками.

Висновки до розділу 3

Парламентські вибори в Словаччині в період 2010–2020 років стали важливим індикатором трансформації партійно-політичного життя країни та змін у суспільних настроях. За цей десятирічний період відбулося кілька ключових тенденцій, які свідчать про трансформацію партійної системи. Вибори цього періоду засвідчили еволюцію партійної системи, де нові, нетрадиційні політичні проекти здобувають все більше електоральної підтримки, а також зростання недовіри до традиційних еліт, важливість популістської та антикорупційної риторики у формуванні політичних настроїв. Посилення фрагментації партійної системи зробило політичний процес у Словаччині більш нестабільним, ускладнивши формування стабільних парламентських більшостей і урядів. Зростання впливу популістичних та антисистемних політичних сил призвело до підвищення рівня політичної нестабільності. Важливою тенденцією стало збільшення популярності партій з правоекстремістською орієнтацією, що знайшло відображення у збільшенні їхнього представництва в парламенті.

Результати парламентських виборів 2023 року продемонстрували, що політичне домінування «Smer-SD» ще не закінчилося, попри припущення про його завершення. Наразі «Прогресивна Словаччина» має перспективи посилити свій вплив, адже партійна система Словаччини залишається фрагментованою, а її ліберальний порядок денний стає привабливим для тих, хто шукає альтернативу консервативним і націоналістичним політичним силам. Представництво ультраправих партій у Словаччині послабилося після виборів 2023 року, загальний електоральний потенціал таких сил продовжує зростати. Ще одним важливим моментом є відсутність представництва угорської спільноти у парламенті, що відображає триваючу кризу серед

угорських партій і політиків у Словаччині. Партійний розвиток Словаччини характеризується поєднанням персоніфікованої політики, фрагментованого партійного ландшафту та внутрішньої слабкості парламентських партій, що постійно веде до оновлення партійної системи. У цілому, ці тенденції вказують на те, що партійна система Словаччини перебуває на етапі значних змін, що ускладнюють стабільне функціонування політичної системи країни.

ВИСНОВКИ

1. Політичні партії продовжують відігравати важливу роль у сучасній політичній структурі суспільства, хоча їх традиційне розуміння та функції все частіше піддаються критиці через невідповідність сучасним реаліям. Сучасні партійні моделі все більше відходять від еталону класичної масової партії з фіксованим членством, розгалуженою організаційною структурою та чітко визначеною ідеологією. У відповідь на нові соціально-політичні виклики партії змушені адаптувати свої стратегії та структури, проте часто залишаються в межах інституційних рамок минулих етапів розвитку. Цей процес трансформації політичних партій є складним, супроводжується різноманітними кризовими явищами, включаючи зниження довіри до традиційних партій, посилення фрагментації партійних систем та виникнення нових політичних акторів.

Визначення партійної системи охоплює широкий спектр підходів: від спрощеного розуміння партійної системи як сукупності політичних партій та їхніх взаємозв'язків, до більш комплексного підходу, який включає в себе взаємозв'язок політичних партій з усією політичною і владною структурою країни, їх вплив на процеси прийняття рішень, формування урядів та взаємодію з іншими державними інститутами. Такий підхід дозволяє розглядати партійну систему не лише як сукупність політичних акторів, а й як ключовий елемент, що визначає механізми функціонування політичної системи в цілому.

Вплив чинників на розвиток партійних систем є предметом численних досліджень у політології, існують різні теоретичні підходи до цього аналізу. Найбільш вагомими є два основні підходи: соціетальний та інституціональний. Інституціональний підхід акцентує увагу на інституційних чинниках, таких як виборча система, конституційні норми, політичні структури та механізми державної влади. Розвиток партійних систем

відображає унікальні риси соціокультурного контексту кожної країни, її історичні традиції, вплив демографічних та етнокультурних процесів, що вивчаються в рамках соціетального підходу. На сучасному етапі в партійних системах європейських країн відбуваються структурні зміни, які зумовлені впливом цілого комплексу чинників глобального та регіонального характеру. Всі ці підходи дозволяють розглядати розвиток партійних систем як динамічний процес, що перебуває під постійним впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.

2. Становлення багатопартійності у Словаччині в 1990–1992 роках є одним із ключових етапів демократичного переходу країни після краху комуністичного режиму. Цей період охоплює формування політичного плюралізму, становлення нових політичних інституцій і перших демократичних практик. Початок 1990-х років позначився створенням низки політичних партій, які відображали ідеологічні, етнічні та регіональні інтересів. Попри труднощі, багатопартійна система стала важливим інструментом подальшого демократичного переходу вже в незалежній Словацькій Республіці.

Після проголошення незалежності в 1993 році Словаччина вступає в новий етап партійно-політичного розвитку. В цей час партійна система була вкрай фрагментованою, що часто призводило до політичної нестабільності. Тогочасні партії демонстрували значну ідеологічну різноманітність. З одного боку, функціонували партії, які мали чітко виражену ідеологічну орієнтацію і прагнули дотримуватися своєї програмної лінії. З іншого боку, з'являються політичні сили, які не мали ясного ідеологічного профілю і здебільшого орієнтувалися на тактичні політичні маневри. Але з середини 1990-х років у словацькій партійній системі почали домінувати партії, що характеризуються прагматичним підходом до політики і були готові до широкої коаліційної співпраці. Протягом кожних парламентських виборів з'являлися нові політичні сили, які ставали важливими суб'єктами політичного процесу.

З кінця 1990-х років процес євроінтеграції став важливим фактором

розвитку партійної системи Словаччини. Частина партій скоригувала свої програми, орієнтуючись на європейські цінності, тоді як інші акцентували на питаннях національної ідентичності та збереження традиційних цінностей. Словацька партійна система демонструвала складну постсоціалістичну трансформацію, порівняно з іншими країнами Центральної Європи. Однак стабільність, консолідація демократії та інтеграція в євроатлантичні структури вказувала на те, що Словаччина буде продовжувати свій демократичний розвиток.

3. У період 2010–2020 років партійна система Словаччини зазнала значних трансформацій, які відобразили зміни в суспільних настроях і політичних пріоритетах. Парламентські вибори засвідчили стабільну тенденцію до фрагментації партійної системи, що підтверджується емпіричними показниками. Збільшення кількості партій у парламенті призводить до постійних політичних змін, ускладнює формування стабільних урядів і коаліцій. Традиційні лівоцентристські та правоцентристські політичні сили поступово втрачали вплив під тиском корупційних скандалів і суспільного невдоволення, а на зміну їм прийшли нові політичні утворення з антикорупційною та популістською риторикою, яким вдавалося мобілізувати виборців. Відчутною є асиметрія партійної системи за шкалою «ліві-праві» з надмірною фрагментацією правоцентристського спектра. Водночас у політичному спектрі зросла роль праворадикальних правих партій, що вказує на зростання запиту на націоналістичну та антиєвропейську політику. Це є сигналом про зростання радикалізації політичних настроїв у країні, що також може спричинити соціальну напругу та поляризацію суспільства.

4. Результати парламентських виборів 2023 року вказують на те, що політичне домінування партії «Напряв-СД» ще не завершене, попри численні прогнози про її можливий політичний занепад. Партія, незважаючи на певне електоральне ослаблення, все ще зберігає свою впливові позиції на політичній сцені, що свідчить про її стабільність у контексті динамічних змін у партійній системі країни. Однією з важливих тенденцій є посилення «Прогресивної

Словаччини», яка має перспективи зміцнити свій вплив на словацьку політику. Це можна пояснити фрагментацією партійної системи, оскільки відсутність чіткої домінуючої партії дає змогу новим політичним силам здобути популярність серед виборців. Ліберальний порядок денний «Прогресивної Словаччини» стає привабливим для тих, хто шукає альтернативу традиційним консервативним і націоналістичним партіям. При цьому, представництво ультраправих партій у Словаччині послабилося після виборів 2023 року, хоча електоральний потенціал таких сил продовжує зростати. Це означає, що хоча ультраправі партії втратили частину підтримки, їхня ідеологія продовжує знаходити сприйняття серед певних прошарків словаків, що може стати фактором ризику для політичної стабільності в майбутньому. Іншим важливим аспектом є відсутність представництва угорської меншини у парламенті після виборів 2023 року. Це може вказувати на важливі соціально-політичні виклики для Словаччини, пов'язані з національними питаннями.

Щодо розподілу партій за політичною шкалою «ліві – праві», результати виборів показали досить збалансовану картину. Дві лівоцентристські партії — «Smer-SD» і «Hlas-SD» — в кількісному відношенні врівноважують чотири праві партії. Це свідчить про певну політичну рівновагу, де немає явної переваги однієї з політичних течій. Така ситуація сприяє розвитку коаліційної політики, де партії різних ідеологічних напрямків змушені укладати компроміси для створення урядів. Загалом партійно-політичний розвиток Словаччини характеризується поєднанням персоніфікованої політики, де особистості відіграють важливу роль у політичних процесах, і фрагментації партійної системи, що ускладнює стабільне функціонування урядів. Внутрішня слабкість парламентських партій, часто виявляється через відсутність єдності та координації, що призводить до частих оновлень у складі урядів і політичної нестабільності в цілому. Ці фактори визначають постійну динаміку змін у партійній системі, де кожні вибори можуть призвести до нових політичних альянсів і перерозподілу сил.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бусленко В. Стосунки уряду та парламентської опозиції в Словацькій Республіці (1998–2010 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2017. Вип. 13. С. 130–136.
2. Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід для України: Монографія / Ю.Остапець, Є.Гайданка, А.Ключкович, Н.Марадик. Ужгород: ПП Данило С.І., 2014. 256 с.
3. Зеленько Г. Суперечності процесів консолідації демократії у країнах Вишеградської групи. *Політичний менеджмент*. 2011. № 5. С. 174–182
4. Караман К. В. Проблема типології партій в сучасній партіології. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія*. 2019. Вип. 26. С. 114-123.
5. Караман К., Сенатосенко В., Парлюк В., Трима К. Направлення, вектори, тенденції, перспективи процесу трансформації партійно-політичних систем стран-членів Європейського союзу. *Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale*. № 1. Том 15. 2020. С. 116-134.
6. Ключкович А. Особливості розвитку партійної системи Словаччини в контексті суспільно-політичних трансформацій кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. Випуск 11*. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. С. 100-107.
7. Ключкович А. Партійна система Словаччини в контексті сучасних викликів. *Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: колективна монографія / за*

заг. ред.: Ю.Остапця і М.Токаря; Каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. С. 269-294.

8. Ключкович А. Партиїно-політичний розвиток Словаччини в контексті парламентських виборів 2020 року: ключові тренди та виклики // *Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб. ст. і тез за результатами п'ятої міжнародної наукової конференції «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведа) від 28 листопада 2020 року* / за ред. А.Романюка і В.Литвина. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. Вип. 5. С. 280-285.

9. Ключкович А. Словацькі вибори-2023: позиціонування партій і структурування парламенту. *Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб. ст. і тез за результатами Міжнародної наукової конференції «Інституційні, партійні та виборчі чинники політичного процесу в Україні й інших країнах Європи в умовах війни і невизначеності: національний, наднаціональний і субнаціональний рівні»*. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2024. Вип. 8. С. 42-48.

10. Ключкович А. Ю. Перехід до демократії в Словаччині: динаміка та суперечності суспільно-політичних трансформацій: монографія. Ужгород: АУТДОР – ШАРК, 2019. 416 с.

11. Ключкович А. *Правий радикалізм і екстремізм у сучасній Словаччині*. «S.P.A.C.E./ Society, Politics, Administration in Central Europe». 2017. № 6. С. 50–54.

12. Ключкович А. Парламентські вибори 2012 р. у Словацькій Республіці та їх вплив на конфігурацію партійної системи. *Регіональні студії. Спецвипуск №7 (2). Центральна Європа*. Ужгород: Ліра, 2013. С. 123–132.

13. Копинець Ю.Ю. Інституційна криза політичних партій на початку ХХ століття та характеристика сучасних тенденцій їх розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020. Випуск 30. С. 146–153.

14. Лейпхарт А. Конституционные альтернативы для новых демократий. *Полис*. 1995. №2. С. 135-146
15. Литвин В. Регіональні особливості теоретизації і вибору напівпрезидентської системи державного правління в країнах Центрально-Східної Європи. *Актуальні проблеми політичної науки*. 2018. Вип. 5. С. 127-145.
16. Мартинчук І. І. Словацька Республіка після парламентських виборів 1998 р.: ера постмечіаризму. *Слов'янський вісник. Збірник наукових праць*. 2011. Вип. 11. С. 91–94.
17. Марушяк Ю. Система политических партий в Словакии и ее развитие в контексте изменений политического дискурса в стране после 1989 г. *Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. 24–25 листопада 2011 р. К.: ІПіЕНД, 2012. С. 19–46.
18. Мельниченко Б. Демократизація інститутів конституційного права після «оксамитової революції» у Чехословаччині (1991–1992 рр.). *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 3. С. 100–112.
19. Месежников Г. Политические партии – актеры демократизации и реформ в Словакии. *Опыт демократических преобразований Словакии*. Братислава: Институт общественных проблем, 2007. С. 76-85.
20. Месежніков Г. Словаччина в контексті агресії росії проти України: внутрішній та зовнішньополітичний аспекти. *Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць*. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. Вип. 1 (28). С. 29-45.
21. Месежніков Г. Авторитаризм і демократія в посткомуністичній трансформації: Словаччина. *Трансформаційні процеси у країнах Вишеградської групи та України: порівняльний аналіз* / за ред. Г. М. Перепелиці. К.: Видавничий дім «Стилос», 2013. С. 70–88.

22. Остапець Ю. Вплив парламентських виборів 2013 –2016 рр. на конфігурацію партійних систем країн Вишеградської четвірки. *Геополітика України: історія і сучасність*: зб. наук. праць / ред.кол.: І.В. Артьомов, М.І. Кляп та ін. Ужгород: УжНУ, 2017. Вип. 1(18). С. 31–52.

23. Остапець Ю. Методологічні засади дослідження еволюції партійних систем у перехідних суспільствах. *Політологічні та соціологічні студії*. Чернівці, 2012. Том XI. С. 167–179.

24. Остапець Ю., Ключкович А. Між мейнстрімом і популізмом: особливості розвитку партійної системи Словацької Республіки у контексті парламентських електоральних циклів. «*Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та теми забезпечення прав національних меншин*». Матеріали V Науково-практичної конференції (Ужгород, 25 вересня 2020 року). Ужгород. 2020. С. 6–17.

25. Остапець Ю. Електоральний фактор в еволюції партійного ландшафту країн Вишеградської четвірки (2015-2018 рр.). *Регіональні студії*. 2018. № 12. С. 122–131.

26. Остапець Ю.О., Ключкович А.Ю. Партійна система Словаччини: проблеми функціонування та тенденції розвитку на сучасному етапі. *Регіональні студії*. Ужгород, 2021. №24. С. 59–66.

27. Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи: порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 364 с.

28. Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: колективна монографія / за заг. ред.: Ю.Остапця і М.Токаря; Каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. 680 с.

29. Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: Навчальний посібник / упоряд. М. Лендвел. Ужгород: «Ліра», 2016. 464 с.

30. *Політологія: Підручник* / За ред. М.М. Вегеша. К.: Знання, 2008. С. 158-186.
31. Приходько В. Трансформація масових громадянських рухів у Чехії і Словаччині в 1990–1991 рр.: порівняльний аналіз партійно-політичної структуризації. *Carpatica-Karpatika*. 2002 Випуск 16. С. 283–293.
32. Реммеле А. Структура размежевания и партийные системы в Восточной и Центральной Европе. *Политическая наука*. 2004. № 4. С. 30–50.
33. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір. Львів: Тріада плюс, 2004. 392 с.
34. Романюк А., Литвин В. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 548 с.
35. Светлакова М. Вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на перебудову партійного ландшафту європейських країн. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2021. Випуск 1 (49). С. 73-78.
36. Сомолани С. Словацкий путь к демократии: от отклонения («девиации») к стандартной «новой демократии». *Опыт демократических преобразований Словакии* / сост. и общ. ред.: М. Бутора, Г. Месежников, М. Коллар. Братислава: Институт общественных проблем, 2007. С. 66–75.
37. Трансформаційні процеси у країнах Вишеградської групи та України: порівняльний аналіз / за ред. Г. М. Перепелиці. К.: Стилос, 2013. 302 с.
38. Шведа Ю.Р. Політичні партії: Енциклопедичний словник. Львів: Астролябія, 2005. 488 с.
39. Шипунов Г. Партії «нової політики» як феномен постіндустріального суспільства: ідейно-інституційні особливості. *Панорама політологічних студій. Науковий вісник РДГУ*. 2016. Випуск 14. С. 211–218.
40. Янчук Л. Європейська інтеграція Словацької Республіки (1993–2004 рр.). *Український історичний збірник*. 2008. Випуск 11. С. 317–324.

41. 20 rokov transformácie: postavenie politickej komunikácie v Českej republike a na Slovensku / V. Žuborova (ed.). Trnava : Fakulta sociálnych vied UCM, 2012. 158 s.
42. Blondel J. Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies. *Canadian Journal of Political Science*. 1968. Vol. 1. № 2. P. 180-203.
43. Dubnicka I. Parlamentné voľby 2006 na Slovensku – prehra pravice? *Voľby 2006 v štátoch V4 / Ved. red. M.Gbúrová*. Prešov, 2006. S. 145-151.
44. Kopeček L. Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku. 1 vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006. 347 s.
45. Krno S. Politické strany a voľby na Slovensku. *Politický vývoj v štátoch Vyšehradskej štvorky*. Nitra, Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. S. 21-49.
46. Leška D. Hlavné etapy formovania systému politických strán na Slovensku po roku 1989. *Sociológia*. 2013. Č. 1. S. 71–88.
47. Mesežnikov G. Slovenské voľby 2016: šok pre slovenskú demokraciu. URL: <http://cz.boell.org/cs/2016/03/22/slovenske-volby-2016-sok-pre-slovenskudemokraciu> (дата звернення: 19.07.2018)
48. *Parlamentné voľby 2020 na Slovensku / I. Dudinská, M. Cirner, G. Székely (eds.)* Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2020. 162 s.
49. Project on Political Transformation and the Electoral Process in Post-Communist Europe. Slovakia. URL: <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexCountry.asp?country=Slovakia> (дата звернення: 10.10.2024)
50. Rybář M. The 2023 Slovak Parliamentary Elections: Fico's Return to Power is Likely but the New Government May Not Last Long (October 1st, 2023). URL: <https://whogoverns.eu/the-2023-slovak-parliamentary-elections-ficos-return-to-power-is-likely-but-the-new-government-may-not-last-long/>
51. Sartory G. Parties and Party Systems: A Framework for Analysis. Cambridge: Cambridge University Press, 1976. 204 p.
52. Slovenské voľby '20. Akú zmenu priniesli / G. Mesežnikov (ed.). Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2020. 223 s.

53. Statistický úrad Slovenskej republiky. URL: <https://slovak.statistics.sk>
(дата звернення: 10.10.2024)

54. Strana európskych socialistov pozastavila členstvo Smeru aj Hlasu (12. Október 2023). URL: <https://www.tyzden.sk/politika/101624/strana-europskych-socialistovpozastavila-clenstvo-smeru-aj-hlasu/>(дата звернення: 10.10.2024)

55. Szomolányi S. Parlamentné voľby 2006 a stabilita demokracie na Slovensku. *Slovenské voľby 06. Výsledky, príčiny, súvislosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2006. S. 31-48.

56. Szomolányi S. Zostáva Slovensko v rámci stredo-európskeho variantu tranzície? *Slovensko: voľby 1994. Príčiny – dôsledky – perspektívy*. Bratislava: Slovenské združenie pre politické vedy, 1994. S. 11-37

57. Zákon z 13. mája 2004 o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky. URL: https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/333/vyhlasene_znenie.html (дата звернення: 10.10.2024)

58. Zákon Slovenskej národnej rady zo 16. marca 1990 o voľbách do Slovenskej národnej rady. URL: <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1990/80/19900316.html> (дата звернення: 10.10.2024)

59. Zákon z 23. januára 1990 o politických stranách. URL: <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1990/15/19900123.html> (дата звернення: 10.10.2024)

60. Zákon zo 4. februára 2005 o politických stranách a politických hnutiach. URL: <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/85/> (дата звернення: 10.10.2024)